

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:
В. о. зав. кафедри
к.ю.н., доцент Черних Є.М.

«___» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр»
на тему: «Організація Об'єднаних Націй: міжнародно-правовий статус та
актуальні проблеми реформування»

Студентки економіко-правового факультету
Спеціальності 081 Право
освітнього ступеня «Магістр»
Яремчук Анастасії Олегівни
Науковий керівник:
Годованик Євген Валентинович,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри права та публічного
адміністрування
Рецензент:
керуючий партнер адвокатського бюро
«Мироненко і партнери»
Мироненко О. В.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 2020 р.

Маріуполь – 2020

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАВА ТА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 081 Право

ЗАТВЕРДЖУЮ
В. о. зав. кафедри
к.ю.н., доцент Черних Є.М.

« ____ » _____ 2020 року

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Яремчук Анастасія Олегівна

1. Тема роботи: Організація Об'єднаних Націй: міжнародно-правовий статус та актуальні проблеми реформування.

Керівник роботи: Годованик Є.В., к.ю.н., доцент.

затверджені наказом вищого навчального закладу від « » березня 2020 року № .

2. Строк подання студентом роботи: 27 жовтня 2020 року.

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет): мета роботи полягає в визначенні міжнародно-правового статусу та актуальних проблем реформування ООН. Об'єктом дослідження є міжнародні правовідносини, пов'язані із діяльністю ООН у сучасному світі. Предмет дослідження – міжнародно-правовий статус та актуальні проблеми реформування ООН.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Визначити історико-правові аспекти становлення ООН. 2. Проаналізувати місце і роль ООН у сучасному світі. 3. Дослідити актуальні міжнародно-правові проблеми розвитку ООН на сучасному етапі, що включає проблемні питання діяльності ООН та відповідні шляхи реформування ООН.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	к.ю.н., доцент Годованик Є.В.	22.04.2020	08.06.2020
2	к.ю.н., доцент Годованик Є.В.	22.04.2020	30.06.2020
3	к.ю.н., доцент Годованик Є.В.	22.04.2020	13.09.2020

6. Дата видачі завдання «22» квітня 2020 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Підбір наукової літератури і законодавства по темі дослідження	25 березня 2020 року	
2.	Затвердження плану науковим керівником	22 квітня 2020 року	
3.	Підготовка першої глави роботи і здача керівникові на перевірку	8 червня 2020 року	
4.	Підготовка другої глави роботи і здача керівникові на перевірку	30 червня 2020 року	
5.	Підготовка третьої глави роботи і здача керівникові на перевірку	13 вересня 2020 року	
6.	Підготовка тез і остаточного варіанту роботи науковому керівникові	30 вересня 2020 року	
7.	Підготовка відповідних документів для впровадження результатів роботи, складання реферату, анотацій і доповіді, отримання рецензії	10 жовтня 2020 року	
8.	Попередній захист кваліфікаційних робіт	Жовтень 2020 року	
9.	Подання роботи на кафедру	27 жовтня 2020 року	
10.	Засідання кафедри щодо допущення кваліфікаційних робіт до захисту ЕК	5 листопада 2020 року	

Студент _____

А. О. Яремчук

Науковий керівник роботи _____

Є.В. Годованик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ООН.....	9
1.1. Історико-правові передумови виникнення ООН.....	9
1.2. Процес створення ООН: міжнародно-правовий аналіз.....	19
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. МІСЦЕ ТА РОЛЬ ООН У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	33
2.1. Загальна характеристика міжнародно-правового статусу ООН.....	33
2.2. Міжнародно-правовий статус органів та установ системи ООН.....	46
Висновки до розділу 2.....	70
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ООН.....	71
3.1. Проблемні питання діяльності ООН на сучасному етапі	71
3.2. Реформування ООН: міжнародно-правові аспекти.....	84
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження міжнародно-правових проблем становлення та розвитку Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) має виключну актуальність на сучасному етапі, що виявляється з наступних позицій:

1. Виключна роль ООН у сучасному світі як єдиної універсальної міжнародної організації загальної компетенції, що здійснює свою діяльність на основі загальновизнаних норм міжнародного права, визначених Статутом ООН (далі – Статут).

2. Необхідність проведення комплексного дослідження теоретичних, практичних, історичних міжнародно-правових аспектів діяльності системи ООН в цілому та, зокрема, окремих головних, допоміжних органів ООН, а також спеціалізованих установ ООН і МАГАТЕ, що у сукупності складає компетенцію ООН як універсальної міжнародної організації та розкриває її правову природу в контексті різних напрямів організації та діяльності ООН, що обумовлюється невеликим ступенем наукової розробки вказаної проблематики у подібній постановці.

3. Унікальність ООН як основи сучасної системи колективної безпеки, адже це єдина міжнародна організація, що має всі необхідні елементи, на яких може базуватися така система.

4. Сучасний стан реформування ООН та її органів, в першу чергу – Ради Безпеки ООН (далі – РБ), Ради з Економічних і Соціальних питань ООН (далі – ЕКОСОП), Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА), а також допоміжних органів ГА з прав людини, що становить найважливішу частину реформування ООН – інституціональну реформу ООН, необхідність проведення якої визнано на найвищому міждержавному рівні, тобто на рівні самої ООН. Крім того, триває адміністративна реформа ООН, що стосується Секретаріату ООН та особисто Генерального секретаря ООН. Зазначена ситуація детермінує науково-практичний пошук оптимальних шляхів реформування вказаних міжнародно-правових

інститутів як одну з найважливіших міжнародно-правових проблем на сучасному етапі.

5. Виникнення нових глобальних проблем, проблем міжнародно-правового характеру, а також зміна політико-правових умов від часу процесу розробки та прийняття Статуту, що викликає необхідність адаптації цього фундаментального міжнародно-правового документу до загроз і викликів сучасності з метою підвищення ефективності діяльності ООН та її органів задля виконання своїх статутних завдань.

Ступень наукової розробки проблеми. В процесі підготовки до написання дипломної роботи було проаналізовано низку міжнародно-правових документів: Статут ООН, Статут Ліги Націй (далі – Статут ЛН), чимало резолюцій РБ та ГА, доповіді з різних напрямів реформування ООН, інші документи ООН. Різні аспекти організації та діяльності ООН було досліджено у роботах як вітчизняних, так й іноземних авторів. Серед радянських вчених слід відзначити М. О. Ушакова, Г. І. Морозова, Г. К. Єфімова, В. М. Федорова, В. К. Собакіна, а крім того з загальної проблематики права міжнародних організації – О. Г. Зайцеву, О. А. Шibaєву, Д. Б. Левіна та інших. На сучасному етапі потрібно назвати таких українських дослідників, як М. О. Баймуратов, К. О. Савчук, М. М. Микієвич, Ю. І. Нипорко, В. Н. Денисов, М. Тахер. В західній літературі щодо вказаної проблематики висловлювалися, серед інших, Е. Хамбро, Г. Кельзен, Л. Гудріч, С. Гудспід, Б. Сімма, І. Броунлі. Варто відзначити, що у наявних міжнародно-правових дослідженнях відсутній комплексний аналіз міжнародно-правових проблем становлення та розвитку ООН, що передбачає ретельний аналіз від історико-правових аспектів до визначення сучасних проблем і загроз, та, відповідно, шляхів реформування та модернізації інститутів і норм ООН відповідно до них, а отже, на підставі вказаного ступеню наукової розробки проблеми можна визначити мету і задачі даного дослідження.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є аналіз основних міжнародно-правових закономірностей і проблемних питань становлення та розвитку ООН як універсальної міжнародної організації. Зміст мети дослідження на

теоретичному, аналітико-прикладному і практичному рівні розкривається в задачах дослідження, що є наступними: 1. Визначити історико-правові аспекти становлення ООН. 2. Проаналізувати місце і роль ООН у сучасному світі. 3. Дослідити актуальні міжнародно-правові проблеми розвитку ООН на сучасному етапі, що включає проблемні питання діяльності ООН та відповідні шляхи реформування ООН.

Об'єктом дослідження є проблемні міжнародні правовідносини становлення та розвитку ООН, пов'язані з реалізацією вказаною міжнародною організацією своєї міжнародної правосуб'єктності.

Предмет дослідження становить структурну та функціональну складову об'єкту дослідження і складається з таких позицій: 1. Міжнародно-правовий статус ООН. 2. Подальші шляхи удосконалення різних аспектів міжнародно-правового статусу ООН відповідно до сучасних глобальних проблем та спеціальних юридичних проблем діяльності ООН.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять спеціальні методи юридичної науки: формально-юридичний (аналіз змісту чинних міжнародно-правових норм), системно-структурний (дослідження системи ООН, системи органів ООН, структури органів та установ ООН), функціональний (визначення компетенції ООН, її органів та установ, а також аналіз їх практичної діяльності щодо виконання своїх функцій), порівняльний (компаративне дослідження різних елементів системи органів ООН, міжнародно-правових інститутів різних історичних періодів, запропонованих моделей реформування ООН), історичний (вивчення основних закономірностей прогресивного розвитку міжнародного права, визначення історичних передумов виникнення ООН, юридичний аналіз процесу розробки і прийняття Статуту ООН).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше*: охарактеризовано історико-правові передумови створення ООН; проаналізовано зміст правового забезпечення діяльності універсальної міжнародної організації загальної компетенції; визначено основні принципи організації та діяльності системи головних органів ООН; визначено основні проблемні питання міжнародно-правового статусу ООН на сучасному етапі; досліджено вплив процесу глобалізації

на реформування ООН; *удосконалено*: уявлення про подальші шляхи реформування Ради Безпеки ООН; *отримали подальший розвиток*: положення про безпосередній вплив діяльності ООН на загальну ефективність міжнародного права у сучасному світі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у важливості отриманих в результаті проведеного дослідження висновків та вироблених рекомендацій, що можуть бути застосовані за різними теоретичними і практичними напрямками, серед яких слід відзначити наступні: 1. Науково-дослідницький (як підґрунтя для проведення подальших міжнародно-правових досліджень з питань становлення та розвитку ООН). 2. Науково-освітній (в процесі викладання курсу «Міжнародне публічне право»). 3. Правотворчій (в процесі розробки та прийняття змін до Статуту ООН в частині практичних рекомендацій). 4. Інформаційно-аналітичний (для пропаганди та поширення загальних знань про цінності, ідеали і завдання ООН на сучасному етапі). 5. Практичний (у роботі вітчизняних органів і посадових осіб, що є відповідальними за проведення зовнішньої політики України, зокрема, щодо офіційної державної позиції з реформування та подальшого розвитку ООН).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати дослідження, висновки і рекомендації були представлені на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (Маріупольський державний університет, 19 травня 2020 р.).

Предмет дослідження визначає структуру кваліфікаційної роботи, яка включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (загальний обсяг – 107 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ООН

1.1. Історико-правові передумови виникнення ООН

Зважаючи на всеохоплюючий характер ООН у сучасному світі, необхідно відзначити виключну актуальність дослідження історико-правових та політико-правових передумов виникнення такої організації як принципово нового явища для міжнародного права, що дозволяє провести періодизацію його розвитку до сьогодення та визначити ті конкретно-історичні умови та причинно-наслідкові зв'язки, за наявності яких міжнародним співтовариством було створено універсальну організацію для підтримання міжнародного миру та безпеки, а також співробітництва між державами та народами, адже процес її створення має досить глибокі витoki та безпосередньо відображає як прагнення людства до мирного співіснування між собою, так й політику держав на різних етапах історичного процесу щодо зміцнення безпеки власних кордонів та суверенітету від будь-якого зовнішнього військового або іншого втручання та пошук оптимальних моделей її втілення на міждержавному рівні, визначення прийнятних для абсолютної більшості держав форм співробітництва задля вирішення загальних проблем, що має особливу актуальність на сучасному етапі, детерміновану високим рівнем взаємозалежності держав у сучасному світі.

Можна погодитися з Д. Б. Левіним, який кваліфікує міжнародне право, що діє на протязі всієї історії людства до умовної межі у вигляді Першої світової війни як «старе», а остаточне оформлення сучасного міжнародного права як політико-правового явища пов'язує з прийняттям Статуту ООН, що відображає загальнолюдські надії на мир між народами та процвітання всього людства, на подолання національного егоїзму, а в політичному плані заснований на принципі співпраці, а не конфронтації [1, с. 50].

Слід зазначити, що створення міжнародних організацій у сучасному розумінні цього поняття не було властиве для вказаного періоду дії «старого» міжнародного права, хоча перші прообрази цього міжнародно-правового інституту відомі ще з давніх часів. Так, у Давній Греції в VI в. до н.е. були створені перші постійні міжнародні об'єднання – сіммакії та амфіктіонії, що вважаються першим досвідом людства у створенні міжнародних організацій взагалі. Такі об'єднання представляли собою релігійно-політичні союзи племен (громад) та міст з загальними святилищем, казною, правилами ведення війни [2, с. 243]. За справедливим висловом Ф. Ф. Мартенса, «хоча ці союзи й були викликані спеціально релігійними цілями, але справляли свою дію взагалі на відносини між грецькими державами: подібно до інших соціальних факторів, вони зближували народи та пом'якшували їх закритість» [2, с. 243].

Своє логічне продовження спроби обґрунтування зазначених ідей миру та співробітництва, а також пошуку реальних політико-правових засобів їх забезпечення, отримали у період Європейського Середньовіччя та Відродження, коли проблема втілення в життя політико-правових механізмів забезпечення міжнародної безпеки була піднесена на більш високий теоретичний рівень завершених та витриманих логічно концепцій та знайшла відображення як у творах видатних письменників-гуманістів та політичних діячів, так й у конкретних проектах міждержавних союзів, що мали яскраво виражений регіональний характер.

Наприклад, А. Данте вважав, що єдиною умовою забезпечення стабільності на європейському континенті є створення об'єднаної держави під началом верховного правителя, який повинен керувати Європою, опираючись на федерацію підлеглих йому держав, маючи на увазі створення особливої конфедеративної християнської республіки. На його думку, єдина імперія необхідна для настання на землі вічного миру й припинення суперечок князів і королів. Імператор, будучи єдиним законним власником усієї землі, не прагнуче до набуття чужої власності. Об'єднання людства в такій державі не спричинить знеособленої уніфікації, і місцеві свободи та самоуправління повинні бути збережені. В такій «світовій державі» настане «повнота часів» - загальне благополуччя і благоденство, оскільки лише законність,

справедливість і матеріальна забезпеченість можуть сприяти «в людях благоволінню» і досягненню вищої цілі – спасінню душі [3, с. 343].

Вбачається досить показовим застосування А. Данте словосполучення «світова держава», що певним чином перегукується з ідеями «світового уряду» в ХХ ст., що висловлювалися деякими авторами вже після створення ООН та у зв'язку з аналізом її правової природи або шляхів подальшого удосконалення. Більше того, не викликає сумнівів мета, що закладається автором та полягає у досягненні загального блага шляхом забезпечення у всезагальному масштабі законності, справедливості та матеріальної забезпеченості, що не може не викликати асоціацій з цілями ООН, що викладені у ст.1 Статуту та є наступними: 1. Підтримувати міжнародний мир та безпеку та з цією метою приймати ефективні колективні заходи для попередження та усунення загрози миру та придушення актів агресії та інших порушень миру та проводити мирними засобами, у відповідності до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру. 2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципа рівності та самовизначення народів, а також приймати інші відповідні заходи для зміцнення всезагального миру. 3. Здійснювати міжнародну співпрацю у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру та в заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. 4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих загальних цілей [4].

Також доцільно звернути увагу на погляди видатного вченого Гуго Гроція, що були ним висловлені у XVII ст. та спрямовані, за словами М. М.Микієвича, на «формування єдиного світового порядку з метою гарантування безпеки та мирного співіснування держав», причому діяльність Гуго Гроція «відбувалася в період, коли особливо активними були процеси перетворення феодальних держав у національні, суверенні» [5, с. 17].

Слід зазначати, що такі процеси були пов'язані, перш за все, з формуванням т.з. Вестфальського світового порядку внаслідок підписання Вестфальського миру,

що складається з двох мирних договорів, укладених 24 жовтня 1648 р. в містах Вестфалії Мюнстері та Оснабрюці, які містили норми щодо територіальних змін, релігійних відносин та політичного устрою Римської імперії [2, с. 63]. Значення та наслідки вказаних договорів для подальшого розвитку міжнародного права та міжнародних відносин доцільно розглядати з п'яти позицій, що складають базові елементи домовленостей, є ключовими та глобальними у масштабі історичного процесу в цілому та полягають у наступних тезах: 1. Світ складається з суверенних держав; відповідно, у світі відсутня єдина верховна влада та принцип універсалістської ієрархії в управлінні. 2. Світ базується на принципі суверенної рівності держав, та, відповідно, їх невтручання у внутрішні справи одна одної. 3. Суверенна держава має необмежену повноту влади на власній території над своїми громадянами. 4. Світ регулюється міжнародним правом, що розуміється як право договорів суверенних держав між собою. 5. Оскільки тільки суверенні держави виступають у якості суб'єктів міжнародного права, то тільки вони є визнаними акторами у світі [6, с. 6].

Як зазначає В. Н.Денисов, у цей момент «перед людством постало величезне й одночасно надзвичайно складне завдання щодо запровадження загального порядку цих відносин, виходячи з розуміння нового змісту поняття держави, що впливає з її суверенітету та рівності з іншими державами. Необхідно було знайти такі начала взаємодії держав, які задовольняли б усіх, і, ґрунтуючись на взаємності, могли бути визнані як обов'язкові правила. Такими началами, чи принципами, могли стати лише справедливість і мир, які відповідали спільним інтересам усіх суверенних держав» [7, с. 30-31]. Більше того, науковець зазначив, що «світові процеси тієї, здавалося б, далекої від нас епохи (яку з такою повнотою відобразив Гуго Гроцій) дуже схожі з нинішнім станом розвитку людства, оскільки їх характеризує докорінний перегляд ставлення народів до питань війни та миру. З огляду на цілі нинішнього покоління, яке прагне запобігти ядерній війні й створити умови для виживання людства, цей процес об'єктивно пов'язаний з необхідністю формування такого міжнародного порядку, який у всьому ґрунтувався б на міцних гуманістичних засадах і фактичній здатності держав (забезпеченій юридичними

засобами) будувати свої взаємовідносини, спираючись лише на ці засади. Гуманізація світового порядку повинна стати головною метою міжнародного співтовариства (перш за все ООН), яке має для цього багато політичних і юридичних засобів». І тут же зроблено висновок, що «практична реалізація цієї мети приведе до створення необхідних умов для вирішення глобальних проблем людства і запровадження на цій підставі нового світового порядку, який відрізняється безумовною універсальністю та справедливістю складових елементів» [7, с. 46-47].

Отже, аналізуючи теоретичні міркування та практичні проекти, пов'язані з концепцією «вічного миру» або створення в тій чи іншій формі всесвітньої організації безпеки та співробітництва, що висловлювалися у різній формі з періоду античності по ХІХ ст., можна прийти до загального висновку про те, що жоден з цих проектів, хоча й наповнював новим змістом ідею всеохоплюючого співробітництва у всесвітньому масштабі, не був реалізований на універсальному (всезагальному) міждержавному рівні через низку чинників, зокрема, можна відзначити наступні: науково-теоретичний рівень висловлюваних пропозицій не відповідав стану розвитку міжнародного права на відповідних конкретно-історичних етапах; значна кількість міркувань мала досить утопічний та ідеалістичний характер, що заважало їх практичній реалізації в контексті забезпечення національних інтересів держави; ті військові блоки та союзи, що створювалися реально на протязі зазначених століть, не вирішували завдання створення універсальної та загальновизнаної системи міжнародної безпеки, адже: по-перше, будувалися у відповідності з концепцією балансу сил, тобто цілі таких утворень вичерпувалися виключно прагненням до ефективних військових дій проти інших держав чи міждержавних утворень; по-друге, такі утворення були виключно регіональними; по-третє, їх діяльність не була забезпечена міжнародно-правовими нормами та жорстко регламентованими юридичними засобами впливу, що відповідало загальному стану та розумінню «старого» міжнародного права як права сили. В цьому контексті слід визнати слушним таке твердження В. М. Федорова: «Хоча більшість авторів зазначених проектів проголошували як свою основну мету встановлення «вічного миру» на землі, але засоби його досягнення (заснування наддержавної влади у формі

«всесвітньої монархії», «світової держави»; насильницьке підкорення «наддержавній владі» інших народів та держав і т.д.) суперечили самій сутності міжнародної організації міжнародного миру та безпеки. Подібна організація могла бути створена лише на основі добровільної згоди всіх держав» [8, с. 13].

Конкретно-історична обстановка, що склалася у світі станом на 1919 р., постала тим каталізатором, що призвів до першої реалізованої практично спроби реального створення універсальної міжнародної організації миру та співробітництва, якою стала Ліга Націй (далі – ЛН).

Статут ЛН [9, с. 7-15] було прийнято одногосно 28 квітня 1919 р. учасниками Паризької мирної конференції, що проходила з 19 січня по 28 червня 1919 р. та включено як невід’ємну частину до мирних договорів з Німеччиною (Версальський від 28 червня 1919 р.), Австрією (Сен-Жерменський від 10 серпня 1920 р.), Болгарією (Нейїський від 27 листопада 1919 р.), Угорщиною (Трианонський від 4 червня 1920 р. та Севрський від 10 серпня 1920 р.), Турцією (Лозанський, що підписаний двома актами – від 30 січня та 24 липня 1923 р.), які у сукупності складають т.з. Версальську систему повоєнного устрою світу [10, с. 20]. Логічно, що найважливішою метою ЛН її засновники вважали підтримання післявоєнного status quo, а тому, за оцінкою В. С. Бруза, «10 із 26 статей Статуту ЛН передбачали засоби щодо досягнення цієї мети» [11, с. 8-9]. Для забезпечення діяльності ЛН Статутом ЛН передбачалося створення Асамблеї ЛН (у деяких перекладах – Зібрання ЛН) (далі – Асамблея) та Ради ЛН (далі – Рада), при яких перебуває постійний Секретаріат (ст. 2), тобто названі три органи є головними органами ЛН.

Щодо питань війни, миру та забезпечення міжнародної безпеки відповідну до норм Статуту ЛН доцільно відзначити, що, що члени ЛН зобов’язувалися за Статутом поважати та охороняти від будь-якого зовнішнього нападу територіальну цілісність та політичну незалежність всіх членів ЛН (ст. 10); оголосили, що будь-яка війна або загроза війни стосується ЛН в цілому, яка повинна вжити заходів, що спроможні дійсним чином огородити світ націй (ст. 11) та погодилися передавати

спори, що виникають між ними, що «можуть потягти за собою розрив», або загальні та невизначені зобов'язання, або судовому рішення, або розгляду Радою (ст. 12).

В той же час існувала низка недоліків, що не дозволяли ЛН стати дійсно ефективною міжнародною організацією всезагального співробітництва, головною метою якої було відвернення нової війни.

Основним серед таких недоліків, крім інших, більшість дослідників вважає особливості процедури голосування в головних органах ЛН [12, с. 23].

Відповідно до п. 1 ст. 5 Статуту ЛН, рішення Асамблеї або Ради приймаються одноголосно членами ЛН, що присутні у засіданні. В той же час п. 2 ст. 5 передбачав, що з питань процедури, включаючи призначення комісій з розслідування окремих питань, рішення приймаються більшістю голосів членів, що представлені на засіданні. Таким чином, як зазначає О. Г. Зайцева, «Статут Ліги... у якості основного правила встановлював обов'язковість одноголосся у Асамблеї (Зібранні) або Раді при прийнятті рішень, якщо у статуті не обумовлене інше» [12, с. 29]. Зі статей 10-17 Статуту ЛН, що присвячені питанням підтримання миру, випливає, що ЛН мала «вживати заходів, що спроможні дійсним чином огородити мир націй», лише після затвердження Радою або Асамблеєю доповіді, у якій рекомендувалися заходи щодо мирного врегулювання або встановлювалося порушення статей 12, 13 або 15 Статуту ЛН. Винятки з правила одноголосся зводилися при цьому до того, що в Раді при прийнятті доповіді на підставі ст. 15 не враховувалися голоси представників сторін спору. Практика поширила це правило й на інші статті, а також встановила, що при розборі спору на підставі п. 2 ст. 11 потрібно одноголосся всіх членів, у тому числі – голоси сторін. При прийнятті доповіді на підставі статей 12 та 15 в Асамблеї було потрібне одноголосся членів ЛН, що представлені у Раді, та позитивне голосування більшості інших (крім представників сторін) членів ЛН (п. 10 ст. 11). До того ж, правилами процедури передбачалося, що при підрахунку голосів не приймаються до уваги голоси тих, хто утримався від голосування. Отже, винятки з правила одноголосся при розгляді спорів та ситуацій на підставі статей 10-17 практично полягали у тому, що одноголосся встановлювалося без урахування голосів представників сторін та тих,

хто утримався. За слушним зауваженням тієї ж О. Г. Зайцевої, «це означало..., що будь-який член Ліги, за винятком сторін спору, мав в Асамблеї та Раді право вето» [12, с. 30].

Також слід звернути увагу на те, що ЛН не мала належних засобів запобігання агресії та поновлення міжнародного миру та безпеки, адже ст. 16 Статуту ЛН, що встановлювала санкції відносно порушників міжнародного миру (у тому числі – створення об'єднання збройних сил з контингентів членів ЛН), не виконувала тієї ролі, що закладалася до її змісту через низку факторів, пов'язаних з недосконалістю тексту статті та практики її застосування. Головним серед таких факторів є питання про юридичну силу рішень Ради та Асамблеї. Відповідно до Статуту ЛН, обов'язкову силу мали лише рішення вказаних органів з адміністративних питань, що стосувалися самої ЛН, наслідком чого стала фактична добровільність навіть санкцій, рішення про застосування яких приймалися у формі рекомендацій. До того ж, як зазначає В. С. Бруз, «передбачені санкції послаблялися також можливістю такої інтерпретації Статуту, яка давала змогу кожному члену самостійно вирішувати питання про участь у спільних діях організації. А реалії свідчили про те, що серед членів Ліги не панувало переконання, що будь-яка війна, де б вона не почалася, була для них загрозою» [11, с. 8].

Таким чином, можна зробити висновок про недостатню ефективність заходів щодо поновлення міжнародного миру, передбачених Статутом ЛН, зумовлену нормативними особливостями застосування санкцій та рекомендаційним характером рішень головних органів ЛН про їх застосування, а тому, в цілому, можна погодитися з таким висловлюванням М. О. Баймуратова: «...Ліга Націй не спромоглася вирішити своє основне завдання, пов'язане, перш за все, з попередженням другої світової війни та з мирним врегулюванням міжнародних конфліктів...». [2, с. 244].

В той же час, сам факт створення постійної міжнародної організації загальнополітичного характеру з постійно діючим апаратом був подією важливого історичного значення. ЛН будувалася як орган колективного підтримання миру, що означало крок до інтернаціоналізації відповідальності за збереження миру. Вперше

відповідальність за колективні дії проти порушника міжнародного права втілювалася в конкретні рішення. Новим явищем було й те, що ЛН мала глобальний характер і несла глобальну відповідальність за відвернення війни погодженими діями її членів.

Статут ЛН передбачав гарантії членам організації в збереженні їх політичної незалежності і територіальної цілісності проти зовнішньої агресії. Організація створювалася з метою забезпечення мирного розв'язання конфліктів, відвернення війни, а також колективних дій всіх членів ЛН у разі порушення агресором Статуту і розв'язання війни.

Варто відзначити, що негативний вплив на ефективність дій ЛН справляла відсутність серед її членів ряду великих держав.

Так, США, які були серед ініціаторів створення ЛН, не стали її членом. Посилення впливу ізоляціоністів, які вимагали, щоб США не втягувалися у європейські справи, не зв'язували собі руки зобов'язаннями Статуту ЛН, спричинило те, що Версальський мирний договір, частиною якого були положення про створення ЛН, не був ратифікований американським конгресом.

Участь СРСР у роботі ЛН виявилася недовготривалою. Він був прийнятий 1934 р. і виключений 1939 р. у зв'язку з радянсько-фінською війною. Німеччина вступила в Лігу 1926 р. і залишила її в 1935 р., подавши відповідну заяву у 1933 р. У підсумку подібних тенденцій, станом на 1932 р. організація нараховувала 60 членів, оскільки за вказаний період часу з різних причин її залишили 16 держав.

Важливим є й те, що у керівництві ЛН ключову роль відігравали виключно Великобританія і Франція, що звужувало можливості прийняття зважених рішень з урахуванням національних інтересів усіх держав та, в першу чергу, інтересів загальної безпеки.

Ще одним суттєвим недоліком став той факт, що Версальський мир був побудований на великих суперечностях та несправедливостях, пов'язаних з грабіжницьким поділом територій (заснованим на мандатній системі ЛН відповідно до ст. 22 Статуту) і насильницьким розв'язанням інших принципово важливих питань.

ЛН виявилася нездатною придушити перші небезпечні вогнища війни, розв'язані агресивними державами. Друга світова війна, що стала найбільшою в історії за масштабом та наслідками, остаточно поховала Лігу націй, хоча формально вона проіснувала до 31 липня 1946 р.

Крах ЛН серйозно підірвав ідею колективної безпеки та всезагального співробітництва. Як було показано вище, підстав для негативних оцінок цієї міжнародної організації є цілком достатньо. В той же час, було б помилково перекреслити всю історію ЛН, звести її діяльність лише до недоліків, адже ЛН відіграла у ряді випадків позитивну роль у розв'язанні післявоєнних проблем. Так, за перші 10 років свого існування (1919-1929 рр.) в рамках ЛН було розглянуто 30 міжнародних конфліктів, і більшість з них вдалося розв'язати [11, с. 8-9].

Міжнародно-правовий аналіз діяльності ЛН є важливим підґрунтям дослідження міжнародно-правових проблем становлення та розвитку ООН її уроки і досвід були використані при створенні ООН на етапі розробки її Статуту на декількох спеціальних міжнародних конференціях протягом 1943-45 рр.

Проведене дослідження історико-правових передумов виникнення ООН дає підставу для низки висновків профільного характеру, серед яких слід відзначити наступні, що мають безпосередній вплив щодо предмету дослідження: а) створення ООН є закономірним підсумком як прогресивного розвитку міжнародного права, так й загального праворозуміння людства щодо необхідності вирішення загальних проблем на універсальному рівні; б) виникнення у ХХ ст. цілого комплексу т.з. глобальних проблем, серед якою особливо важливе місце займає науково-технічний прогрес озброєнь, що вперше призвів до подібних катастрофічних наслідків для людства під час Другої світової війни та зробив неефективною концепцію забезпечення безпеки держави виключно власними силами або в якості учасника суто регіонального міждержавного об'єднання; в) безпосереднім прообразом ООН є ЛН як перша в історії універсальна міжнародна організація миру та співробітництва, а тому вивчення міжнародно-правових аспектів її діяльності є вкрай актуальним для комплексного дослідження процесу становлення ООН.

1.2. Процес створення ООН: міжнародно-правовий аналіз

Варто зазначити, що пошук оптимальної моделі нової міжнародної організації безпеки на рівні неурядових організацій розпочався ще з того моменту, коли ЛН де-факто втратила політико-правові важелі впливу на міжнародну ситуацію. Наприклад, подібні проекти активно розроблялися в США, де у 1939 р. була створена Комісія з вивчення Організації Миру за участі провідних фахівців-міжнародників, якою було підготовлено чотири доповіді протягом 1941-44 рр., що містили думки та конкретні пропозиції щодо утворення нової універсальної організації миру, безпеки та співробітництва [11, с. 10].

Нормативне оформлення міжнародно-правового статусу нової організації на міждержавному рівні пов'язане з прийняттям низки міждержавних угод та проведенням спеціальних міжнародних конференцій під час Другої світової війни. В питанні хронологізації процесу розробки тексту Статуту ООН слід погодитися з системним описом подій, запропонованим В. Н. Денисовим [13, с. 570] та відзначити відповідно до нього основні етапи створення ООН.

14 серпня 1941 р. президент США Ф. Рузвельт і прем'єр-міністр Великобританії У. Черчілль прийняли Декларацію принципів, відому як Атлантична хартія, в якій висловили сподівання, що після остаточного знищення тиранії буде встановлено мир, якій дасть можливість усім країнам жити в безпеці на своїй території, а також забезпечить таке становище, за якого всі люди в усіх країнах могли усе своє життя не знати ні страху, ні злиднів (СРСР приєднався до Хартії 24 серпня 1941 р.) [14, с. 363].

1 січня 1942 р. у Вашингтоні представники 26 країн (у т. ч. СРСР, США та Великобританії) прийняли Декларацію Об'єднаних Націй [15, с. 194], в якій уряди зазначених держав зобов'язувалися використати всі свої війська та економічні ресурси проти держав «Осі» і країн, що приєдналися до гітлерівської коаліції.

Питання про утворення нової міжнародної організації було вирішено на Московській конференції 1943 р. міністрів закордонних справ СРСР, США і Великобританії (19-30. 10. 1943), що стала за своєю суттю першим практичним кроком до створення ООН. У прийнятій Декларації про загальну безпеку (відомій як Московська декларація) [16, с. 321], до якої приєднався також Китай, проголошувалася «необхідність заснування в якомога коротший строк загальної міжнародної організації для підтримання міжнародного миру та безпеки, заснованої на принципах суверенної рівності всіх миролюбних держав і відкритої для членства всіх таких держав, великих і малих».

На Конференції у Вашингтоні (садиба Думбартон-Окс, вересень-жовтень 1944) представники СРСР, США, Великобританії, Китаю розробили й ухвалили пропозиції стосовно цілей, принципів та структури такої організації, які були надіслані іншим державам, що підписали Декларацію Об'єднаних Націй. Ці пропозиції було підписано у формі «Попередніх пропозицій» [17, с. 32] відносно створення міжнародної організації з підтримання миру та безпеки. Сама назва «Об'єднані Нації» була прийнята після обговорення низки назв в спеціально створеному для цього підкомітеті. Документ містив 12 глав: 1) цілі; 2) принципи; 3) членство; 4) основні органи; 5) Генеральна Асамблея; 6) Рада Безпеки; 7) Міжнародний Суд; 8) заходи з підтримання міжнародного миру та безпеки, у тому числі – попередження та придушення агресії; 9) заходи в сфері співробітництва з міжнародних економічних та соціальних питань; 10) Секретаріат; 11) поправки; 12) заходи перехідного періоду. Частина зазначених глав отримала детальну розробку, в значній мірі залишену без зміни пізніше на конференції в Сан-Франциско, частина ж стала лише певним ескізом або через новизну питання, або складності у досягненні компромісу з деяких пунктів, що було вирішено на Кримській конференції [18, с. 42].

Треба відзначити найбільш важливі та дискусійні питання, що обговорювалися на конференції в Думбартон-Оксі. Так, учасники конференції не спромоглися домовитися щодо початкового членства в ООН, оскільки США намагалися включити до цього переліку, крім Об'єднаних Націй згідно до

проаналізованої вище декларації, ще декілька південноамериканських країн, Ісландію та ін. [18, с. 65]. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує питання про участь в ООН окремих республік СРСР, що також не дістало вирішення у Думбартон-Оксі, адже має безпосереднє відношення до взаємин України та ООН, що особливо цікаво в історико-правовому значенні на сучасному етапі, коли наша держава дістала власну державність та міжнародне визнання. Правовою підставою для цієї пропозиції радянської делегації послужив Закон Верховної Ради СРСР «Про падання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин і про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного на союзно-республіканський Народний комісаріат» від 1 лютого 1944 р., який вносив суттєві поправки до Конституції СРСР 1937 р. Згідно з ним, в доповненнях до Конституції союзним республікам надавалося право вступу «в безпосередні зносини з іноземними державами, укласти з ними угоди та обмінюватися дипломатичними і консульськими представництвами» [19, с. 34]. В історії України це був, безумовно, визначний документ, який надавав країні вихід на міжнародну арену і право заявляти про своє існування як великої європейської держави, хоча й обмеженої у своїх правах [20, с. 142-144].

Однак пропозиції делегації СРСР на конференції у Думбартон-Оксі не були схвалені представниками США та Англії. Питання про участь союзних республік у створенні, а в подальшому і в роботі майбутньої міжнародної організації безпеки турбувало й Президента США Ф. Рузвельта, який вирішив за необхідне 1 вересня 1944 р. звернутися до Голови Раднаркому СРСР Й. Сталіна з пропозицією призупинити розгляд даних питань до початку роботи міжнародної організації. Й. Сталін мотивував свою позицію тим, що в країні здійснено конституційні зміни, тому цей факт не може не спонукати радянську делегацію виступити з такою пропозицією [21, с. 157].

Одним з найважливіших предметів обговорення на конференції був склад РБ та порядок голосування у ній. Міжнародно-правовий статус постійних членів РБ було надано чотирьом державам, що підписали Московську декларацію, а також, з відсилкою на «належний час» й Францію. Делегація США висувала також Бразилію,

але не наполягала на цій пропозиції. Щодо непостійних членів РБ, то британська делегація пропонувала надати переважне право бути обраними до складу РБ державам, що внесли найбільший внесок до боротьби з ворожими державами та підкреслювалася загальна роль та значення держави у міжнародних відносинах. Делегація США не висловлювалася з цього питання, але в американській пресі більшість публікацій базувалася на ідеї про територіально-географічний признак. Питання про порядок голосування в РБ не було вирішено, а тільки домовлено (але не включено до тексту «Попередніх пропозицій»), що питання в РБ будуть вирішуватися більшістю голосів, у тому числі – із врахуванням одноголосної позиції постійних членів РБ, однак не було досягнуто компромісу щодо проблематики участі в голосуванні постійного члена РБ, коли він є стороною спору.

Іншим проблемним питанням стала розробка міжнародно-правового статусу Міжнародного Суду, зокрема, не було вирішено, чи буде розроблений новий Статут Міжнародного Суду або застосований Статут Постійної палати міжнародного правосуддя, з внесенням поправок до нього. Крім того, відкритим залишилося питання про кількість суддів (від 9 до 15) та про порядок їх обрання.

Досить ретельно були розроблені питання місця та ролі ЕКОСОП в системі головних органів ООН, принциповою особливістю діяльності якої став принцип відділення економічної організації від організації безпеки, на чому наполягала радянська делегація. Міжнародно-правовий статус ЕКОСОП визначався главою IX «Попередніх пропозицій». Для виконання своїх завдань ЕКОСОП мала спиратися на різноманітні вже існуючі міжнародні організації. Відповідно до п. 2 розділу А, «різні спеціалізовані міжнародні економічні, соціальні та інші організації та органи несуть відповідальність за їх відповідні галузі, як це визначено їх статутами. Кожна така організація або орган повинна бути пов'язана з Організацією на умовах, що підлягають визначенню угодою між Економічною і Соціальною Радою та відповідною владою спеціалізованої організації або органа, до того ж ці угоди підлягають схваленню Генеральною Асамблеєю», що потребувало визначення переліку таких спеціалізованих установ.

Розділ В глави IX визначив склад ЕКОСОР та порядок голосування в ньому, а саме: Рада «складається із представників вісімнадцяти членів Організації. Відповідні держави обираються Генеральною Асамблеєю на трирічний термін. Кожна така держава має одного представника». Щодо порядку голосування та прийняття рішень, то «кожний представник має один голос» та «рішення приймаються простою більшістю голосів членів, присутніх при голосуванні».

Розділ С глави IX надав ЕКОСОР наступні повноваження: проваджувати у життя, в рамках своїх функцій, рекомендації ГА; давати рекомендації з власної ініціативи щодо міжнародних, економічних, соціальних та інших гуманітарних питань; заслуховувати та розглядати доповіді економічних, соціальних та інших організацій або органів, пов'язаних з ООН та координувати їх діяльність шляхом консультацій з цими організаціями або органами та надання їм рекомендацій; розглядати адміністративні бюджети спеціалізованих організацій або органів з метою надання рекомендацій тим з них, кого це стосується; допомагати Генеральному секретарю щодо надання інформації РБ; допомагати РБ за її проханням; здійснювати інші функції, в рамках її загальної компетенції, що можуть бути передані їй ГА тощо.

Слід зазначити, що функції та повноваження ЕКОСОР було досить серйозно змінено та модифіковано дещо пізніше на Конференції в Сан-Франциско.

Цікавими є положення глави X «Попередніх пропозицій» «Секретаріат», присвяченої, за великим рахунком, виключно міжнародно-правовому статусу Генерального секретаря. Відповідно до п. 1, «утворюється Секретаріат, що складається з Генерального секретаря та такого персоналу, що може знадобитися. Генеральний секретар є головним адміністратором Організації. Він обирається ГА по рекомендації РБ». В питанні про строк та умови обрання п. 1 відсилав до Статуту (оскільки в Статуті не зазначено, що для обрання Генерального секретаря потребується кваліфікована більшість у 2/3 голосів ГА, то він мог бути обраний простою більшістю). Згідно з п. 2, «Генеральний секретар діє в цій якості на всіх засіданнях ГА, РБ, ЕКОСОР та надає ГА щорічну доповідь про роботу Організації». Він «має право доводити до відома РБ про будь-які питання, що, на його думку,

можуть загрозувати міжнародному миру та безпеці» (п. 3), що надавало посаді Генерального секретаря двояку політико-правову природу – не тільки адміністратора, але й політичного діяча.

Крім основних перемовин, в Думбартон-Оксі з 29 вересня по 7 жовтня пройшла друга стадія переговорів між делегаціями США, Великобританії та Китаю, на якій було вирішено доповнити текст «Попередніх пропозицій» трьома положеннями, що пізніше були схвалені СРСР в порядку дипломатичного листування та внесені 1 травня 1945 р. на розгляд Конференції в Сан-Франциско:

1) спеціально передбачити в статуті, що залагодження або вирішення міжнародних спорів має проходити з належною увагою до принципів справедливості та міжнародного права;

2) ГА повинна мати своїм завданням проведення досліджень та надання рекомендацій з метою розвитку та перегляду норм та принципів міжнародного права;

3) ЕКОСОП повинна мати своїм спеціальним завданням розвиток співробітництва в питаннях освіти та в інших питаннях культури [18, с. 41-67].

На Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р. лідери СРСР, США та Великобританії заявили в Комюніке від 11. 02. 1945, що «утворення очікуваної міжнародної організації є найбільшою можливістю в усій історії людства для виникнення в найближчі роки найважливіших умов» для підтримання міцного і тривалого миру [22, с. 84]. Історико-правове значення Кримської конференції полягає у трьох вимірах. По-перше, її рішенням було призначене на 25 квітня 1945 р. скликання Конференції в Сан-Франциско для підготовки та прийняття Статуту ООН. По-друге, розділ С глави VI «Попередніх пропозицій» було доповнено правилами голосування в РБ, що пізніше отримали назву «ялтинської формули», визначені таким чином:

«1. Кожний член Ради Безпеки має один голос.

2. Рішення Ради Безпеки з питань процедури приймаються більшістю в сім голосів членів.

3. Рішення ради Безпеки з усіх інших питань приймаються більшістю в сім голосів членів, включаючи співпадаючі голоси постійних членів, до того ж сторона, що є учасником спору, утримується від голосування при прийнятті рішень відповідно до розділу А глави VIII та відповідно до другої фрази абзацу 1 розділу С глави VIII» (тобто під випадками, коли член РБ має утриматися від голосування, маються на увазі спори, що підлягають мирному врегулюванню в світовому або регіональному масштабі) [18, с. 75].

По-третє, було прийнято рішення про створення системи міжнародної опіки ООН замість системи мандатів ЛН.

Крім того, під час Кримської конференції 4-11 лютого 1945 р. представниками Радянського уряду знову було запропоновано винести на обговорення питання про участь України і Білорусії як первісних членів у заснованій міжнародній організації для підтримання миру і безпеки [19, с. 75]. 7 лютого 1945 р. на 4-му засіданні Кримської конференції радянська делегація повернулася до питання, порушеного ще у Думбартон-Оксі, але не вирішеного належним чином, про участь радянських республік у міжнародній організації безпеки як членів-засновників. Цього разу радянська делегація запропонувала, щоб три, а в крайньому випадку, дві з радянських республік включити до числа засновників міжнародної організації (йшлося саме про Україну, Білорусію та Литву). Радянська делегація вважала, що три республіки або, принаймні, дві мають бути визнані як члени-засновники [23, с. 157-158]. Пріоритети цим республікам надавались хоча б тому, що Україна і Білорусія за кількістю населення та своєю політичною вагою мали певну перевагу перед деякими державами, яких за спільною згодою передбачалось віднести до ініціаторів заснування міжнародної організації [21, с. 157-158]. Таким чином, на Кримській конференції у результаті дипломатичної боротьби СРСР було досягнуто домовленості про те, що на форумі у Сан-Франциско делегації США та Великобританії підтримають пропозицію про запрошення Української РСР та Білоруської РСР взяти участь у зазначеній міжнародній організації як первісних членів-засновників. 26 квітня 1945 р. уряди Української РСР та Білоруської РСР звернулись до конференції Об'єднаних Націй з проханням приєднатися до

Міжнародної організації безпеки і взяти участь у роботі конференції у Сан-Франциско.

Зазначені пропозиції, що трансформувалися на протязі попередніх конференцій, були покладені в основу Статуту ООН, розробленого на Конференції в м. Сан-Франциско (США, 25. 04 – 26. 06. 1945). У ній взяли участь 50 держав, у т.ч. Українська РСР. Статут було підписано 26. 06. 1945 після прийняття на пленарному засіданні 25. 06. 1945 разом зі Статутом Міжнародного Суду та Угодою про Підготовчу комісію для «проведення тимчасових заходів з організації перших сесій Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, Економічної і Соціальної Ради та Ради з Опіки, створення Секретаріату та скликання Міжнародного Суду» [24, с. 638], а офіційно ООН почала функціонувати 24. 10. 1945, після того, як Статут було ратифіковано більшістю держав, що його підписали, у т.ч. СРСР, США, Великобританією, Францією та Китаєм, тобто великими державами зі статусом постійних членів РБ.

Варто відзначити, що представники української організації, очолюваної Д. З. Мануїльським, включилися у роботу Конференції на заключному етапі, коли вже почалося обговорення й вироблення Статуту ООН в комісіях і комітетах, щоб ухвалити преамбулу, принципи і цілі створюваної організації. Представники України домагалися закріплення у статуті організації таких важливих юридичних та політичних положень і принципів, як: забезпечення міжнародного миру і безпеки; глибока повага до суверенності держав; незастосування сили чи погрози силою в міжнародних взаєминах; мирне врегулювання міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи інших держав. З ініціативи України до статуту включено ряд важливих положень, зокрема: про сприяння міжнародному співробітництву в розв'язанні економічних і соціальних проблем; про загальну повагу до основних прав і свобод людини, незалежно від расових ознак, походження, статі, мови і віросповідань, тобто усіх тих принципів, за які український народ боровся упродовж своєї багатовікової історії.

Важливо, що Перший Комітет Першої Комісії на Конференції, де були сформульовані преамбула, цілі і принципи Статуту ООН, очолив саме представник України – Д. З. Мануїльський.

25 червня 1945 р. дев'яте пленарне засідання схвалило Статут Організації Об'єднаних Націй, Статут Міжнародного Суду та Угоду про Підготовчу комісію. Наступного дня відбулася урочиста церемонія підписання Статуту ООН, ст. 3 якого наголошувала: «первісними Членами Організації Об'єднаних Націй є держави, які, взявши участь у Конференції в Сан-Франциско по створенню Міжнародної Організації, підписали і ратифікували цей Статут». Україна серед перших підписала даний акт, який ратифіковано Президією Верховної Ради Української РСР 22 серпня 1945 р. [25, с. 17] Отже, членство України та її активна діяльність в ООН об'єктивно і неухильно сприяли набуттю нею класичних ознак державності. Це виявилось в тому, що в структурі державної влади України після другої світової війни з'являється Міністерство закордонних справ, Державна комісія у справах ЮНЕСКО, представництво України при ООН та багато інших державних структур. З того часу і до Дня проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. ООН була своєрідною трибуною, через яку світ отримував інформацію про нашу державу [26].

З певними складнощами обговорювалися на конференції питання, пов'язані з регіональними угодами, що було викликано вимогами низки латиноамериканських держав, суть яких полягала у виведенні американської регіональної системи з-під контролю РБ, відсилаючись на Декларацію про взаємну допомогу та американську солідарність (Чапультепекський акт) від 3 березня 1945 р., прийнятий за результатами Міжамериканської конференції з питань війни та миру, що проходила у Мехіко з 21 лютого по 8 березня 1945 р. [20, с. 144]. Зазначені пропозиції були відхилені, не в останню чергу, завдяки позиції британської делегації, а тому до Статуту ООН ввійшли положення щодо регіональних угод, розроблені ще у Думбартон-Оксі [27, с. 108-111].

Слід сказати й про те, що за наполяганням радянської делегації до Статуту було включено ст.ст. 108 та 109, що передбачають жорсткий порядок внесення змін. Зокрема для перегляду Статуту в цілому потрібне скликання Генеральної конференції членів організації (ст. 109), а для внесення поправок до Статуту необхідним є застосування механізму, визначеного ст. 108, згідно з яким поправки набирають чинності для всіх членів ООН після обов'язкового проходження

двохстадій: 1. Прийняття кваліфікованою більшістю у 2/3 ГА. 2. Ратифікація відповідно до внутрішньої конституційної процедури не менш, як 2/3 членів ООН, у тому числі – всіма постійними членами РБ (тобто не обов'язково тими державами, що голосували за відповідне рішення в ГА, але обов'язково всіма постійними членами РБ).

Виходячи з проведеного міжнародно-правового аналізу процесу розробки та прийняття Статуту ООН, можна констатувати той факт, що головним здобутком новоствореної міжнародної організації стало запровадження на універсальному рівні реально працюючої та життєздатної системи колективної безпеки. Характерно, що єдиного, загальновизнаного визначення поняття колективної безпеки немає. Різні автори вкладають у це поняття не зовсім однаковий зміст. Одні схильні звужувати зміст цього поняття, інші, навпаки, не завжди виправдано розширюють його. Зустрічаються підміни і змішування споріднених понять: загальна безпека, міжнародна безпека, колективна безпека, колективна оборона, підтримання загального миру і безпеки.

Але колективна безпека не завжди є загальною безпекою. Вона може мати регіональний, а не глобальний характер. Колективна безпека є засобом підтримання загального миру і безпеки.

Аналізуючи сутність системи колективної безпеки, слід бачити її відміни від звичайних воєнних блоків. Система колективної безпеки повинна бути відкритою для всіх держав, які визнають основні принципи міжнародного права і зобов'язання даної організації. Колективна безпека відрізняється від колективної оборони, яка передбачає взаємний захист від зовнішнього нападу.

Колективна безпека є системою співробітництва держав з метою спільної боротьби проти агресії. Основні ознаки системи колективної безпеки: 1) тверді зобов'язання учасників договору надавати взаємну допомогу жертві агресії за принципом «один за всіх, всі за одного»; 2) співробітництво держав з підтримання міжнародного миру, відвернення загрози агресії; 3) дотримання всіма учасниками принципів мирного співіснування; 4) надання допомоги в боротьбі проти будь-якої агресії, як зовнішньої, так і здійсненої учасником договору проти іншого учасника;

5) відкритий характер системи, тобто доступність її для всіх держав, що визнають її принципи; 6) існування механізму введення в дію у випадку необхідності системи колективних заходів з підтримання або відновлення миру.

Слід, однак, зазначити, що ознаки колективної безпеки зазнають істотної еволюції у зв'язку з новими тенденціями міжнародного життя, які особливо помітно проявилися у другій половині 80-х – на початку 90-х років, після розвалу біполярної міжнародної структури. Вже в післявоєнний період в умовах розпаду колоніальної системи, зростання національно-визвольного руху й утворення нових незалежних держав розширюється саме поняття «загроза миру». Якщо до Другої світової війни визначити джерело загрози миру не становило особливих труднощів, то в повоєнний період суперечливість політичних і економічних ситуацій в ряді країн і регіонів і диверсифікація допомоги держав тим чи іншим силам часто дуже ускладнюють визначення того, хто є агресором, а хто – жертвою, де гуманітарна допомога, а де втручання у внутрішні справи держави. В сучасних умовах загострення соціальних, політичних, економічних, етнічних, культурних суперечностей, що породжують небезпечні конфлікти, загроза миру і безпеці може створюватися навіть без збройного нападу однієї держави на іншу. Небезпечні конфлікти виникають в результаті масового порушення прав людини в тій чи іншій країні. Причому, як свідчить досвід, такі конфлікти всередині якоїсь країни можуть створити загрозу не тільки сусідам, регіональній безпеці, а й загальній безпеці народів.

Національна безпека держави повинна забезпечуватися сьогодні не тільки гарантуванням недоторканості кордонів, але й підтриманням політичної, економічної й соціальної стабільності, правопорядку та законності. Стає дедалі очевиднішим зв'язок національної безпеки з безпекою міжнародною, отже надійний шлях гарантування національної безпеки полягає в зміцненні міжнародної безпеки.

Наповнення загрози миру новим змістом не може не вплинути на концепцію колективної безпеки та її втілення в життя. Колективні зусилля щодо забезпечення миру і безпеки на сучасному етапі вже не можуть обмежуватися лише суто вій-

ськовим співробітництвом. Вони набирають форм гуманітарної допомоги, допомоги біженцям, сприяння формуванню структур влади тощо.

Сучасна концепція колективної безпеки виходить з того, то всі держави бачать першорядну мету в підтриманні миру. Для надання системі колективної безпеки дієвості необхідно, щоб мир повсюдно розглядався як неподільний, тобто загроза миру, що виникла будь-де, має оцінюватися як загроза безпеці всіх членів міжнародного співтовариства. Принципово важливою передумовою результативності системи колективної безпеки повинна бути згода всіх її членів ефективно діяти проти загрози миру навіть у випадку, коли колективні акції спрямовані проти держави, з якою вони мали дружні відносини [28, с. 14].

Концепція колективної безпеки у повоєнний період втілювалася у декілька моделей. Поряд із універсальною системою колективної безпеки виникли регіональні. Багато держав сподівалися, що їх безпека буде краще гарантована регіональною, а не глобальною системою. Існувала думка, що руки ООН не дотягнуться до віддалених конфліктів. Деякі країни прагнули виключити втручання окремих або всіх великих держав у внутрішні справи свого регіону.

В цих умовах у березні 1945 р. була створена Ліга арабських держав (ЛАД). У 1948 р. виникла Організація американських держав (ОАД), у 1963 р. – Організація африканської єдності (ОАЄ).

Історія існування регіональних систем колективної безпеки свідчить, що між проголошеними ними цілями і їх втіленням у життя існує істотний розрив. «Холодна війна» серйозно паралізувала миротворчу діяльність ООН, підриваючи колективні дії. Проте ідея колективної безпеки продовжувала бути привабливою. Цей термін вживали, говорячи про заходи щодо мирного врегулювання міжнародного миру.

Термін «колективна безпека» використовували також у зв'язку з утворенням воєнних блоків, хоча колективна безпека якраз була покликана замінити воєнні альянси і баланси сил. Як зазначав один із провідних дослідників міжнародних організацій А. Л.Клод, концепція колективної безпеки «істотно втратила свою ясність і конкретність» [11, с. 13].

Отже, слід погодитися з В.С. Брузом, який відзначає такі головні елементи системи колективної безпеки ООН, що склалася: 1) статутні правові основи; 2) механізм втілення в життя рішень ООН; 3) засоби й методи врегулювання конфліктів [11, с. 13]. Саме наявність всіх зазначених елементів одночасно відрізняє ООН як від Ліги Націй, що не мала належних засобів й методів залагодження або вирішення міжнародних конфліктів, так й від інших сучасних міжнародних організацій, що не мають та не можуть мати заснованих на нормах сучасного міжнародного права статутних основ для всеохоплюючої діяльності з підтримання миру та безпеки на універсальному рівні всього світового співтовариства або його переважної частини.

Підсумовуючи дослідження міжнародно-правових аспектів процесу створення ООН як універсальної міжнародної організації миру та співробітництва, доцільно зробити наступні висновки:

1. Процес створення ООН відбувався, в першу чергу, за ініціативи та за участі держав-головних переможниць Другої світової війни, а тому норми Статуту ООН значною мірою детерміновані конкретно-історичними та політичними обставинами та відбивають їх, зокрема, слід відзначити принцип формування складу РБ та надання міжнародно-правового статусу постійного члена РБ саме цій групі держав, що мають загальне політико-правове визначення «Великі держави».

2. Розробка міжнародно-правового статусу ООН проходила в декілька етапів: а) виникнення ідеї нової міжнародної організації миру та співробітництва на рівні неурядових організацій та внутрішньодержавному рівні, вироблення відповідних конкретних проектів; б) обговорення статутних основ нової міжнародної організації на міжнародних конференціях в Москві, Думбартон-Оксі та Ялті на рівні основних держав антигітлерівській коаліції; в) розробка та прийняття остаточного варіанту тексту Статуту та безпосереднє створення ООН на Конференції у Сан-Франциско.

3. Вирішальне значення для процесу створення ООН мали питання підтримання міжнародного миру та безпеки, що визначило центральне місце РБ в системі головних органів ООН, нормативне визначення засобів мирного врегулювання міжнародних спорів, а також дій у відношенні загрози миру,

порушень миру та актів агресії, отже, Статут ООН є базовим міжнародно-правовим документом, що визначає основи сучасної системи колективної безпеки на універсальному рівні.

4. Україна була серед держав-засновниць ООН у статусі союзної республіки, що є важливим фактом вітчизняної державно-правової історії, а тому міжнародно-правовий аналіз проблематики, що входить до предмету дослідження, є особливо актуальним для сучасної української науки міжнародного права.

Висновки до розділу 1

Доведено, що процес створення ООН відбувався, в першу чергу, за ініціативи та за участі держав-головних переможниць Другої світової війни, а тому норми Статуту ООН значною мірою детерміновані конкретно-історичними та політичними обставинами та відбивають їх, зокрема, слід відзначити принцип формування складу РБ та надання міжнародно-правового статусу постійного члена РБ саме цій групі держав, що мають загальне політико-правове визначення «Великі держави».

Визначено, що розробка міжнародно-правового статусу ООН проходила в декілька етапів: а) виникнення ідеї нової міжнародної організації миру та співробітництва на рівні неурядових організацій та внутрішньодержавному рівні, вироблення відповідних конкретних проектів; б) обговорення статутних основ нової міжнародної організації на міжнародних конференціях в Москві, Думбартон-Оксі та Ялті на рівні основних держав антигітлерівській коаліції; в) розробка та прийняття остаточного варіанту тексту Статуту та безпосереднє створення ООН на Конференції у Сан-Франциско.

РОЗДІЛ 2

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ООН У СУЧАСНОМУ СВІТІ

2.1. Загальна характеристика міжнародно-правового статусу ООН

Міжнародно-правовий аналіз норм Статуту ООН дозволяє дати загальну характеристику цієї універсальної міжнародної організації, а також визначити основні положення, що формують відповідний міжнародно-правовий статус, що, в свою чергу, є необхідним підґрунтям комплексного дослідження місця та ролі ООН у сучасному світі.

Статут складається з преамбули та 19 розділів. Перший розділ присвячений цілям та принципам ООН. Відповідно до ст. 1, ООН має чотири основні цілі, що покладені до фундаментальної основи діяльності організації:

1. Підтримувати міжнародний мир і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для відвернення й усунення загрози миру та придушення актів агресії та інших порушень миру та проводити мирними засобами, у відповідності до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру.

2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципа рівності та самовизначення народів, а також приймати інші відповідні заходи для зміцнення всезагального миру.

3. Здійснювати міжнародну співпрацю у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру та в заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії.

4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих загальних цілей.

У своїй діяльності для досягнення зазначених цілей ООН та її члени мають керуватися такими принципами, що визначені ст. 2: суверенна рівність всіх її членів; сумлінне виконання взятих на себе за Статутом зобов'язань; вирішення

міжнародних спорів мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість; утримання від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, не сумісним з цілями ООН; надання Організації всебічної допомоги в усіх діях, до яких вона вдається відповідно до Статуту, і утримання від подання допомоги будь-якій державі, проти якої Організація застосовує дії превентивного або примусового характеру; забезпечення того, щоб держави, які не є членами Організації, діяли у відповідності з цими принципами, оскільки це може виявитися необхідним для підтримання міжнародного миру та безпеки; невтручання ООН у справи, які по суті належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави (цей принцип, однак, не зачіпає випадків загрози або порушення миру та актів агресії).

Вбачається, що принцип суверенної рівності всіх членів ООН, названий у п. 1 ст. 2, потребує ретельного розгляду, адже питання співвідношення принципу суверенної рівності держав і фактичних нерівних можливостей великих і малих держав і на сьогоднішній день залишається дискусійним внаслідок численних міжнародно-правових проблем, що ускладнюють його остаточне розв'язання.

З одного боку, принцип суверенної рівності держав закріплений не тільки в Статуті, але також у Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті НБСЄ, регіональних документах, отже, зазначений принцип, як і всі інші основні принципи міжнародного права, знайшов широке визнання у теорії та практиці держав та набув статусу імперативної норми міжнародного права *jus cogens* [29, с. 94].

В той же час, досить важко, особливо в сучасних умовах, ігнорувати нерівність фактичних можливостей держав залежно від рівня їхньої політичної, економічної, науково-технічної, військової могутності, тим більше, що така фактична нерівність знайшла своє відображення у створенні міжнародно-правового інституту великих держав-постійних членів РБ. Це підкреслювали такі західні юристи-міжнародники, як Г. Кельзен, Ж. Ссель, Х. Лаутерпахт, Р. Левенштейн. У західній науці зверталася увага на невідповідність положень Статуту ООН, де, з

одного боку, ООН заснована на суверенній рівності, водночас члени РБ наділені особливими повноваженнями для підтримання миру та міжнародної безпеки (Г. Кельзен, Ф. Бербер) [30, с. 38]. Сучасний французький дослідник Ж. Тускоз з цього приводу писав: «Твердження про те, що всі держави рівні між собою, має політичне значення... Проте у дійсності держави не є рівні між собою, ця нерівність зберігається також у їхніх правах» [31, с. 54]. Він наголошує на переважно формальному характері рівності держав. У радянській міжнародно-правовій науці була помітна тенденція дещо абсолютизувати принцип суверенної рівності. Наприклад, Д. І. Бараташвілі зазначав «...ніякі доводи про різницю політичного, економічного, географічного характеру не можуть служити підставою для обмеження дій держави як рівноправного члена міжнародного співтовариства» [30, с. 62]. Сучасна міжнародно-правова наука займає більш реалістичну позицію. Характерною є думка І. І. Лукашука, який, хоча і підкреслює, що «міжнародне співтовариство держав мислимо сьогодні лише як система рівноправних суб'єктів» [32, с. 267], закликає не спрощувати проблему забезпечення суверенної рівності держав і визнає, що сучасне міжнародне право у деяких випадках може допускати нерівність.

Слід зазначити, що проблемні питання, пов'язані з реалізацією принципу суверенної рівності держав, постали в науці міжнародного права ще наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Так, В. Е. Грабар вважав, що рівність держав означає не що інше, як рівне право розпоряджатися в межах своєї території, тобто рівність суверенітетів всіх держав незалежно від їх могутності. На заперечення своїх опонентів, що відступи від початку абсолютної рівності підривають саме існування системи міжнародного права, він робить зауваження, що якщо сила не може бути виявлена в юридичних формах, вона буде проявлятися у зовсім небажаних, тобто у військових формах, тобто виходив з того, що міжнародне право повинно більше враховувати реальний стан речей у системі міждержавних відносин. Водночас він виступав проти запропонованого відомим англійським юристом-міжнародником Лорімером поділу держав на ранги відповідно до такого невизначеного критерію, як «наявність фізичних та культурних сил». Не погоджувався В. Е. Грабар і з проектом

французького вченого Дюплесі, який пропонував у майбутній універсальній міжнародній організації надавати державам різну кількість голосів, пропорційну кількості населення. Згідно з проектом Дюплесі всі існуючі держави мали бути поділені на чотири класи: держави з населенням менше 10 млн чол. – мають лише дорадчий голос, але вони можуть об'єднатися для загального представництва, отже, отримати голос; держави з населенням від 10 до 20 млн чол. – мають один голос; держави з населенням від 20 до 30 млн чол. – два голоси; держави з населенням більше 30 млн чол. – три голоси. Такий проект позбавляв 3/4 існуючих незалежних держав самостійного представництва в організації.

Отже, наукова думка поступово приходила до висновку, що більш перспективним є шлях переходу до реальної рівності держав, коли для визначення ступеня участі окремої держави в конкретних міжнародних відносинах беруться за основу конкретні матеріальні критерії, що, в кінцевому підсумку, було закріплено положеннями норм Статуту ООН щодо порядку голосування та складу РБ. У цьому контексті дуже характерною була спроба створення ще на II Конференції миру в Гаазі у 1907 році Міжнародної призової палати (конвенція, що створювала цей орган, була прийнята, але не вступила у дію). Як зазначав той же В. Е. Грабар, у цьому проекті початок нерівності держав отримав новий розвиток шляхом застосування його до конкретних правовідносин: у цьому разі йшлося про врахування розмірів флоту і участі держав у морській торгівлі при визначення їх представництва в Міжнародній призовій палаті. Із загальної кількості суддів у 15 осіб великі держави (Росія, Великобританія, Франція, Німеччина, Австро-Угорщина, Італія, США, Японія) призначали вісім. Отже, вони становили вищу категорію держав: призначені ними судді засідають у суді беззмінне на протязі шести років, на які судді взагалі призначаються. До другої категорії належать держави, судді з яких засідають не менше ніж на двох сесіях (з шести). Це такі держави, як Іспанія, Голландія, Бельгія, Греція, Данія, Туреччина, Румунія, Португалія, Швеція, Аргентина, Бразилія, Мексика, Чилі, Китай (нагадаємо, що брався до уваги розмір флоту, тому Китай опинився у цій групі). Третя група – держави, які призначають одного суддю (Болгарія, Швейцарія, Персія, Венесуела, Колумбія, Перу, Сербія,

Сіам та Уругвай). До останньої групи належать малі держави, які мають у Міжнародній призовій палаті лише суддів-заступників (Болівія, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Коста-Ріка та інші). Деякі держави не отримали взагалі ніякого представництва в Палаті (Абіссінія, Ліберія, Марокко, Ліхтенштейн, Андорра, Сан-Марино, Монако). Водночас, слід зазначити, що на той час подібний поділ мав суто функціональний характер [33, с. 195-238].

Таким чином, концепція реальної рівності держав в тому її розумінні, що закладене до Статуту ООН, була висунута ще на початку ХХ ст. З того часу в міжнародному праві сталися кардинальні зміни, завершився перехід від «старого» до сучасного міжнародного права, початок якому остаточно поклав прийнятий у 1945 р. Статут ООН.

Як вже було зазначено, в Статуті першим серед принципів міжнародного права встановлено принцип суверенної рівності держав, згідно з яким «організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів». Детальніше юридичний зміст цього принципу розкритий у так само згадуваній вище Декларації про принципи міжнародного права. Згідно з цим принципом усі держави користуються суверенною рівністю, мають однакові права і обов'язки, є рівноправними членами міжнародного співтовариства, незалежно від відмінностей економічного, соціального, політичного чи іншого характеру. Поняття суверенної рівності держав включає наступні елементи: юридичну рівність держав, повноту суверенітету, обов'язок поважати правосуб'єктність інших держав, недоторканість територіальної цілісності й політичної незалежності, право вільно обирати свої політичну, соціальну, економічну і культурну системи, обов'язок добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання і жити у злагоді з іншими державами.

Отже, у цьому принципі, за виключенням загального положення про однаковість прав і обов'язків держав, не міститься положень, які могли б тлумачитися як заборона окремих відступів від абсолютної рівності держав. Позитивне міжнародне право допускає такі відступи, особливо це стосується сучасного етапу розвитку, у зв'язку зі створенням розгалуженої інституційної міждержавної системи, прикладом чого якраз і є інститут постійних членів РБ.

Як відомо, п'ять великих держав (США, Росія, Великобританія, Франція, Китай) є постійними членами РБ. Жодне її рішення, крім процедурного, не може бути прийняте, якщо один із постійних членів голосує проти. Інститут постійних членів існував також і в рамках Ліги Націй. Отже, такі приклади потрібно кваліфікувати як відступ від абсолютної рівності держав, що, як вбачається, може існувати виключно як певна ідеальна категорія, на відміну від реальних міждержавних відносин. Таким чином, слід погодитися з В. Е. Грабарем в тій частині, що для того, щоб майбутня універсальна міжнародна організація мала стійкий характер, великі держави слід наділити особливими правами [33, с. 237].

Маючи особливі права (право вето), великі держави несуть і особливу відповідальність за підтримання міжнародної безпеки і порядку. Слід підкреслити, що, навіть у складних умовах «холодної війни», принцип одноголосності великих держав в РБ зіграв певну позитивну роль при вирішенні питань війни та миру. Отже, цей принцип має значення і нині. Також варто відзначити, що під час міжнародної нормотворчої діяльності наймогутніші держави світу також займають особливі міжнародно-правові позиції, особливо це стосується міжнародного морського, повітряного, космічного, атомного права. Також виключно важлива їх роль у створенні системи міжнародних договорів з питань обмеження та заборони певних видів озброєнь.

Заслужовує на увагу досвід у цьому відношенні міжнародних економічних організацій, зокрема Міжнародного Валютного Фонду (МВФ). Кількість голосів у ньому залежить від розміру квоти – певної суми коштів, яку держава вносить, вступаючи в організацію. Цей розмір, у свою чергу, визначається рівнем економічного розвитку держави.

Міжнародне право інколи допускає окремі випадки нерівності держав залежно від їхньої фактичної могутності та впливу на міжнародні відносини. У найближчій перспективі, враховуючи постійне збільшення кількості суверенних держав і, як наслідок, збереження впливу великих держав (не тільки у політичному, але й в економічному сенсі), слід очікувати, що певна нерівність держав буде зберігатися [29, с. 100-102].

Щодо завдань ООН, то в цьому питанні можна погодитися з М. О. Баймуратовим в тій частині, що основні з них визначені Преамбулою до Статуту [2, с. 259], яка містить наступні положення:

«Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості

- врятувати прийдешні покоління від бідувань війни, що двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе, і

- знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і

- створити умови, за яких можна додержуватися справедливості і поваги до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права, і

- сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя при більшій свободі, та в цих цілях

- проявляти терпимість та жити разом, в мирі один з одним, як добрі сусіди, і

- об'єднати наші сили для підтримання міжнародного миру та безпеки, і

- забезпечити прийняттям принципів та встановленням методів, щоб збройні сили застосовувалися не інакше, як в загальних інтересах, і

- використовувати міжнародний апарат для сприяння економічному та соціальному прогресу всіх народів, вирішили об'єднати наші зусилля задля досягнення цих цілей.

Відповідно до цього наші відповідні представництва через представників, що зібралися в місті Сан-Франциско, що пред'явили свої повноваження, знайдені в належній формі, погодилися прийняти цей Статут Організації Об'єднаних Націй та цим започатковують міжнародну організацію під назвою «Об'єднані Нації»».

Відповідно до Статуту, членами ООН можуть бути миролюбні держави, що приймають на себе зобов'язання, що містяться у Статуті, та які, на думку ООН, можуть та прагнуть ці зобов'язання виконувати. На думку деяких авторів, Статут цією нормою відступив від початкових принципів, сформульованих декларацією чотирьох держав від 30 вересня 1943 р. про доступ до організації «всім миролюбним державам, великим та малим» [34, с. 78]. Прийняття до ООН нових членів здійснюється ГА кваліфікованою більшістю у 2/3 голосів за рекомендацією РБ, що,

як вважає Л. Оппенгейм, «позбавляє ООН принципу універсалізму» [35, с. 382], з чим навряд чи можна погодитися, адже переважна більшість держав світу є членами ООН, а саме такий критерій обумовлює наявність в міжнародній організації універсальних ознак, а до того ж ООН має універсальну компетенцію, що торкається чи не усіх існуючих загальносвітових проблем та сфер діяльності. Ідентичний порядок передбачений для виключення з ООН держав, що систематично порушують Статут та призупинення здійснення прав та привілеїв, що випливають з членства в ООН, у відношенні держав, проти яких ООН приймає заходи превентивного або примусового характеру.

Отже, як вже було зазначено вище, ООН є міжнародною організацією загальної компетенції. Як слушно зауважує Г. І. Морозов, «положення преамбули та ст. 1 Статуту можуть вважатися прикладом вичерпного й точного переліку цілей міжсистемної міжнародної організації» [36, с. 79]. Головною метою ООН є підтримання миру та безпеки, а також розвиток міжнародного співробітництва в цілому комплексі сфер діяльності. Як вказано в Статуті, ООН має «бути центром для погодження дій націй» (тобто держав).

Подібний підхід відноситься до всіх зафіксованих в Статуті принципів, які, з додаванням ще деяких принципів, увійшли до урочисто прийнятої ГА Декларації про принципи міжнародного права відносно дружніх відносин та співробітництва держав відповідно до Статуту ООН 1970 р. [37], яку справедливо називають декларацією принципів мирного співіснування. Подальшої своєї розробку та розвиток ці принципи знайшли в інших важливих рішеннях ООН (наприклад, Декларація про зміцнення міжнародної безпеки 1970 р. [38], резолюція про визначення агресії 1970 р. [39] та ін.).

З того факту, що за своєю політико-правовою сутністю ООН є організацією мирного співіснування, слід виводити та тлумачити всі принципи та норми її діяльності, зафіксовані в Статуті. Статут не просто відображає принципи мирного співіснування, хоча вони містяться в ньому, не дивлячись на відсутність самого терміну «мирне співіснування»; всі принципи Статуту безпосередньо впливають з зазначеної сутності ООН та, у свою чергу, виступають в якості нормативного

закріплення принципу мирного співіснування держав як загально визнаного принципу сучасного міжнародного права.

Слід відзначити, що згадувана Декларація про зміцнення міжнародної безпеки 1970 р. встановлює основоположне для розуміння правової природи ООН поняття міжнародної безпеки, яке можна визначити, виходячи з аналізу положень її норм, як стан міжнародних відносин, для забезпечення якого необхідно дотримання цілей та принципів Статуту ООН, що містяться у главі I Статуту. На думку М. Тахера, «в широкому аспекті механізм забезпечення всезагальної безпеки містить у собі підтримання міжнародного правопорядку, адже безпечний світ – це світ законності та правопорядку. А, у вузькому сенсі, це реалізація можливостей, що закладені в чинних міжнародно-правових нормах» [40, с. 11]. Таким чином, слід погодитися з В. А. Карташкіним в тій частині, що «центральна роль у процесі забезпечення міжнародного правопорядку має належати ООН – єдиній універсальній організації, створеній для забезпечення всезагального миру та безпеки» [41, с. 2]. Виходячи з такого розуміння ролі ООН у сучасному світі, природним є висновок про те, що Статут ООН є основним міжнародно-правовим актом, на якому нормативно базується система загальної міжнародної безпеки. В свою чергу, як вже було зазначено, головна відповідальність у зазначеній сфері покладається членами ООН на РБ відповідно до ч. 1 ст. 24 Статуту. Діяльність ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки може здійснюватися за різними напрямками, які найбільш вдало класифікував М. О. Баймуратов: ««1. Превентивна дипломатія – це дії, що спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, запобігання переростання існуючих спорів у конфлікти та обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення. 2. Миротворчість – це дії, спрямовані на те, щоб схилити ворожі сторони до угоди, головним чином, за допомогою таких мирних засобів, що передбачені главою VI Статуту ООН. 3. Підтримання миру – це забезпечення присутності ООН у конкретному районі, що пов'язане із розгортанням військового та / або поліцейського персоналу ООН, а часом і цивільного персоналу. 4. Миробудування у постконфліктний період – це дії, спрямовані на попередження

спалаху насильства між державами та народами після ліквідації конфлікту або конфліктної ситуації» [2, с. 263].

Отже, в цілому можна відзначити той факт, що ООН відповідно до свого Статуту має досить вагомий обсяг повноважень задля реалізації своєї основної функції з підтримання міжнародного миру та безпеки, який є цілком достатнім за умови дотримання членами світового співтовариства норм та принципів міжнародного права, регламентованих Статутом. В той же час, реалії міждержавних відносин на сучасному етапі вказують на той факт, що міжнародна безпека може бути забезпечена лише за допомогою міжнародно-правових гарантій, серед яких відзначаються нормативні, організаційні та матеріальні [40, с. 18], адже, за висловом М. О. Ушакова, «в реальній міжнародній дійсності такий правопорядок суттєво порушується, свідченням чого є десятки та сотні міждержавних конфліктів, що мали місце в період після другої світової війни» [42, с. 3]. Виходячи з такого фактичного стану, діяльність РБ в рамках ООН є найважливішою нормативною (статутною) гарантією міжнародної безпеки, якщо вона забезпечена організаційними та матеріальними засобами відповідно до міжнародно-правових норм.

Таким чином, доцільно констатувати, що ідея колективної безпеки, проаналізована вище в її теоретичному вимірі не просто знайшла своє втілення в нормах Статуту ООН, а складає основу всієї діяльності ООН, особливо виходячи з сучасного розуміння міжнародної безпеки як комплексу екологічних, фінансових, інформаційних, продовольчих, біологічних аспектів, що додалися до традиційних військових, політичних, правових та економічних [43, с. 1]. Статут зобов'язує всіх членів організації «утримуватися в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої Держави, так і будь-яким іншим шляхом, несумісним із цілями Об'єднаних Націй» (п. 4 ст. 2). Ця стаття, по суті, забороняє війну, і її порушення є правовою основою для вжиття необхідних дій для відновлення і підтримання миру. Важливо зазначити, що зобов'язання утримуватися від загрози силою або її застосування, на якому базується система колективної безпеки, стосується не тільки членів ООН, а й усіх інших держав, адже до ООН входить переважна більшість

держав світу, що надає організації необхідний авторитет та ознаку універсалізму у повній мірі. Статут зобов'язує надавати ООН всіляку допомогу у всіх її діях, вживаних у відповідності із Статутом, і утримуватися і від надання допомоги будь-якій державі, проти якої ООН проводить дії превентивного або примусового характеру (п. 5 ст. 2). Таким чином, держава повинна допомагати жертві агресії й утримуватися від допомоги агресору. В інтересах забезпечення ефективності колективних дій ООН Статут передбачає, що організація докладатиме всіх зусиль, щоб держави, які не є її членами, діяли у відповідності з викладеними вище принципами (п. 6 ст. 2). Слід ураховувати, однак, істотні нюанси втілення в життя цих принципів. Якщо зобов'язання щодо утримання від допомоги агресору має абсолютний характер, то характер і масштаби допомоги жертві агресії визначаються РБ за участю кожної країни. Передбачені зобов'язання надавати допомогу і зобов'язання вступити в переговори з РБ про укладання відповідної угоди, але її умови встановлюються за цілковитої згоди тієї чи іншої країни, з урахуванням її можливостей. До того ж, у кожному випадку Рада Безпеки вирішує, всі чи лише окремі держави братимуть участь у діях з підтримання миру. Статутні положення ООН щодо боротьби з порушеннями миру й актами агресії принципово відмінні від основ колективних дій ЛН. Статут ЛН передбачав захист територіальної цілісності й політичної незалежності будь-якого члена ЛН. Члени ЛН повинні були також автоматично застосувати певні заходи з допомоги жертві агресії й боротьби проти агресора, що не було достатньо ефективним підходом щодо вирішення міжнародних конфліктів.

На відміну від ЛН, Статут ООН передбачає конкретні заходи і засоби введення в дію колективних зусиль для підтримання миру. Це можуть бути заходи, не пов'язані із застосуванням збройних сил (ст. 41), і дії із застосуванням збройних сил (ст. 42).

Відповідно до ст. 43 всі члени ООН зобов'язані виділити в розпорядження РБ на її вимогу і на основі спеціальної угоди необхідні збройні сили, надати допомогу і відповідні засоби обслуговування. Ці угоди, укладені між РБ і членами ООН, мають бути ратифіковані відповідними державами. Статутним положенням щодо введення

в дію системи колективної безпеки властиві риси, які зумовлюють істотні труднощі її реалізації. Для того щоб ввести санкції, необхідно: 1) досягти угоди в питанні про наявність агресії або загрози миру; 2) визнати певного учасника конфлікту агресором; 3) забезпечити єдність у позиціях усіх постійних членів РБ; 4) мати гарантії готовності членів ООН виступити проти будь-якого порушника миру, можливо, проти своїх союзників або торговельних партнерів.

Серйозні труднощі становить і формування збройних контингентів ООН, оскільки треба погодити ряд складних питань, зокрема визначити, які держави мають брати участь у санкціях, які саме сили повинні бути виділені державами та ін.

У період «холодної війни», в умовах глобального протистояння Сходу із Заходом, коли кожний конфлікт розглядався крізь призму ідеологічного протиборства двох світових систем, вказані вище труднощі виявилися непереборними, і фактично система колективної безпеки не була застосована на практиці в тому вигляді, як це передбачено Статутом ООН [11, с. 14-15]. В цьому контексті слід погодитися з В. Н. Денисовим, який зазначає, що «лише після закінчення «холодної війни» наприкінці 1980-х рр. у РБ з'явилися певні політичні можливості діяти відповідно до розділу VII Статуту ООН» [44, с. 749-750].

Важливо, що ООН має свою правоздатність, привілеї та імунітети, що є необхідним елементом міжнародно-правового статусу ООН як універсальної міжнародної організації. Відповідно до ст. 104 Статуту, ООН користується на території кожного із своїх членів «такою правоздатністю, яка може виявитися необхідною для виконання її функцій і досягнення її цілей».

Правоздатність ООН охоплює властивості як суб'єкта міжнародного права, так і цивільну правоздатність та дієздатність як юридичної особи. Статут наділив ООН привілеями та імунітетами, необхідними для досягнення її цілей, якими вона користується на території кожного із своїх членів (ст. 105). У Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй 1946 р. ООН характеризується як юридична особа, що має правоздатність укладати угоди, набувати рухоме й нерухоме майно, розпоряджатися ним та порушувати справи в суді (ст. 1).

Представники членів ООН та її посадові особи користуються такими привілеями та імунітетами, які потрібні для виконання ними своїх функцій. Потрібно зазначити, що в 1994 р. ГА прийняла Конвенцію про безпеку персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу, відповідно до якої держави-учасниці Конвенції зобов'язалися встановити кримінальну відповідальність осіб, що скоюють посягання на персонал ООН та пов'язаний з нею персонал.

Офіційними мовами ООН є англійська, арабська (ГА, РБ, ЕКОСОП), іспанська, китайська, російська та французька, а робочими – англійська та французька. Місцеперебуванням центральних установ ООН є м. Нью-Йорк (США) [45, с. 571-572].

Отже, проведене дослідження міжнародно-правового статусу ООН дає змогу зробити декілька основних висновків, що визначають загальну характеристику вказаного предмету дослідження:

1. ООН є універсальною міжнародною організацією загальної компетенції, головним завданням якої, виходячи з положень норм Статуту, є підтримання миру та безпеки, а також розвиток міжнародного співробітництва у практично всіх сферах діяльності.

2. За своєю політико-правовою сутністю ООН є організацією мирного співіснування, з чого слід виводити та тлумачити всі принципи та норми її діяльності, зафіксовані в Статуті. В той же час, було б доцільно чітко визначити в Статуті поняття «мирне співіснування», що є відсутнім.

3. В нормах Статуту ООН допускаються певні відступи від принципу суверенної рівності держав, що вбачається цілком виправданим, адже абсолютна рівність держав існує виключно як ідеальна категорія, а реальна система міждержавних відносин може будуватися на сучасному етапі виключно з врахуванням особливої відповідальності та повноважень великих держав.

4. Ідея колективної безпеки не просто знайшла своє втілення в нормах Статуту ООН, а складає основу всієї діяльності ООН, особливо виходячи з сучасного розуміння міжнародної безпеки як комплексу екологічних, фінансових,

інформаційних, продовольчих, біологічних аспектів, що додалися до традиційних військових, політичних, правових та економічних.

5. ООН має свою правоздатність, привілеї та імунітети, що є необхідним елементом міжнародно-правового статусу ООН як універсальної міжнародної організації.

2.2. Міжнародно-правовий статус органів та установ системи ООН

При проведенні наукового аналізу міжнародно-правового статусу окремих органів та установ системи ООН, в першу чергу, слід звернути увагу на відсутність ідентичності понять, що використовуються у міжнародно-правовій літературі: «система ООН», «система органів ООН», «система головних органів ООН». Між вказаними термінами, як слушно зауважує Р. Ш. Ільязов, «мають місце суттєві розбіжності, що визначаються, перш за все, внутрішнім змістом кожної системи та характером функцій, що вона виконує» [46, с. 6].

Система ООН є сукупністю власне ООН та міжнародних міждержавних (міждержавних) організацій, що діють у спеціальних галузях, самостійні в рамках виконання своєї спеціальної компетенції, але поставлені до певного юридичного зв'язку з ООН на підставі угод про зв'язок, співробітництво та координацію дій. Т. М. Нешатаєва відзначає, у політичному та правовому сенсі система ООН – це «стале поняття, яке передбачає, що у сучасних міжнародних відносинах ООН виступає у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими міждержавними організаціями, що складають систему Організації Об'єднаних Націй» [47, с. 32].

Виходячи з подібного розуміння системи ООН, можна назвати окремі елементи такої системи: 1) власне ООН, тобто головні органи ООН та допоміжні органи ООН, зокрема, органи *sui generis* та інші можливі організаційні форми діяльності ООН, створені на підставі Статуту; 2) міжнародні міждержавні організації, у статусі яких в чинному механізмі діяльності ООН виступають спеціалізовані установи ООН та МАГАТЕ, що діє під егідою ООН.

Для виконання своїх функцій ООН створює систему власних органів, покладаючи на них певні функції та надаючи відповідні повноваження, що становлять компетенцію таких органів. Статут поділяє органи ООН на головні та допоміжні (п. 2 ст. 7).

Органи ООН можуть створюватися міжнародним договором або шляхом угоди, досягнутої вже в рамках існуючого органу ООН та отримують свої повноваження від погодженої волі держав-членів ООН, що регламентовано її конституюючим актом – Статутом. За обсягом компетенції органи ООН поділяються на органи загальної компетенції, що фактично співпадає з компетенцією ООН в цілому за сферами відповідальності (ГА) та органи спеціальної компетенції, що обмежені розглядом певного кола питань у визначеній сфері. Компетенція органів ООН здійснюється суворо у відповідності до статутних цілей та принципів ООН, а перевищення органом ООН своєї компетенції слід кваліфікувати як порушення Статуту та вважати рішення, прийняті з подібним порушенням, такими, що не мають юридичної сили, оскільки позбавлені необхідного правового підґрунтя.

Виключно важливе місце в системі органів ООН займають головні органи, до яких п. 1 ст. 7 Статуту відносить наступні: ГА, РБ, ЕКОСОП, Рада з Опіки, Міжнародний Суд, Секретаріат.

За висловом А. Янкова, головні органи «по суті утворюють організаційний кістяк Організації як міжнародної інституції» [46, с. 9]. Під головним органом ООН слід розуміти складову частину єдиного механізму ООН, створену у відповідності до встановленого Статутом порядку, що призначена для здійснення функцій, цілей та задач ООН та якій для цього надані повноваження, що регламентовані Статутом ООН та Статутом Міжнародного Суду. Сукупність таких повноважень становить компетенцію головного органу ООН.

Аналіз правовідносин між головними органами ООН показує, що при реалізації своєї компетенції головні органи вступають між собою у складні та багатоманітні зв'язки, що основані на різних принципах. Так, правовідносини ГА з ЕКОСОП, Радою з Опіки та Секретаріатом базуються на принципі субординації, у

всіх інших випадках – на принципі співпраці та координації дій. Така різниця в підходах пояснюється, в першу чергу, особливостями компетенції, що притаманна тільки конкретному головному органу та специфікою завдань, виконання яких покладається на відповідний головний орган Статутом ООН та Статутом Міжнародного Суду [46, с. 13].

Головним органом загальної компетенції є ГА, міжнародно-правовий статус якої регулюється главою IV Статуту (ст.ст. 9-22). Крім того, М. О. Баймуратов справедливо характеризує цей орган за його правовою природою як «сесійний орган ООН» [2, с. 261]. ГА складається з представників всіх держав-членів ООН. Відповідно до статутних норм, вона має право обговорювати будь-які питання, що входять до компетенції ООН; розглядати загальні принципи міжнародного співробітництва у справі підтримання миру та безпеки, в тому числі – проблему роззброєння, але будь-яке питання, з якого необхідно приймати дії, до та після його обговорення ГА має бути передане РБ як єдиному органу ООН, що має повноваження щодо прийняття рішення стосовно таких дій.

Чергові сесії ГА проводяться 1 раз на рік, а крім того за необхідністю можуть проводитися спеціальні сесії ГА, що скликаються Генеральним секретарем за вимогою РБ або більшості членів ООН. На сесіях кожний член ООН може бути представлений делегацією, що складається не більше, як з п'яти делегатів та п'яти заступників; кожна делегація має один голос.

На кожній черговій сесії створюється сім головних комітетів, у роботі яких можуть брати участь представники всіх держав-членів ООН: Комітет з політичних питань та питань безпеки (Перший комітет) – займаються, головним чином, питаннями роззброєння; Спеціальний політичний комітет – до нього передаються політичні питання, що входять до компетенції Першого комітету; Комітет з економічних та фінансових питань (Другий комітет); Комітет з соціальних, гуманітарних питань та питань культури (Третій комітет); Комітет з питань міжнародної опіки та несамоврядних територій (Четвертий комітет); Комітет з адміністративних та бюджетних питань (П'ятий комітет); Комітет з правових питань (Шостий комітет). Крім того, ГА може створювати також тимчасові або постійні

допоміжні органи (наприклад, подібними постійними допоміжними органами ГА є Комісія з роззброєння, Конференція ООН з торгівлі й розвитку та Комісія ООН з міжнародного права).

ГА на своїх сесіях приймає постанови, рішення та рекомендації. Постановами є акти, що приймаються ГА за рекомендацією РБ, що звернені до держав-членів та нагадують їм про їх права та обов'язки. Постанови можуть прийматися також у питанні про прийняття та виключення держав з ООН. Відповідно до ст. 13 Статуту, ГА організує дослідження та приймає рекомендації державам-членам ООН з метою сприяння міжнародному співробітництву у політичній сфері та заохочення прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації, а також сприяння міжнародній співпраці в економічній, соціальній, культурній сферах і т.д. Рішення ГА приймаються, відповідно до п. 2 ст. 18 Статуту, з важливих питань (рекомендації у відношенні миру та безпеки; обрання непостійних членів РБ; прийняття нових членів ООН, призупинення прав та привілеїв членів ООН) більшістю у 2/3 членів ГА, що присутні та беруть участь в голосуванні [2, с. 261-262].

Практика діяльності ГА переконливо доводить, що цей головний орган ООН відіграє досить суттєву роль у підтриманні міжнародного миру та безпеки як головного завдання та основи діяльності ООН. Так, у листопаді 1950 р. Генеральна Асамблея ухвалила резолюцію «Єдність на користь миру». На основі цієї резолюції, у випадку, коли РБ в умовах порушення миру або акту агресії неспроможна діяти через відсутність єдності серед її постійних членів, ГА може вдатися до необхідних кроків. Вона уповноважена негайно розглянути це питання, щоб зробити рекомендації державам-членам стосовно колективних заходів, включаючи, у випадку порушення миру або акту агресії, використання збройних сил з метою підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Зокрема, у 1956 р. у зв'язку з англо-франко-ізраїльською агресією проти Єгипту і Суецькою кризою саме ГА прийняла рішення про операцію з підтримання миру; взяття ГА під свій контроль військ ООН у Конго у 1960 р. було спричинено ситуацією в РБ; як і РБ, ГА уповноважила і підтримала миротворчі зусилля Генерального секретаря під час Фолклендської війни, в Афганістані, ірано-

іракській війні, в Південній Африці, на Кіпрі, в Палестині, в Лівані та в інших конфліктних ситуаціях.

На основі резолюції «Єдність на користь миру» були скликані дев'ять надзвичайних спеціальних сесій ГА у зв'язку з конфліктами. Крім того, 5 із 16 спеціальних сесій ГА також були присвячені міжнародним конфліктам або ситуаціям, що могли загрожувати міжнародному миру і безпеці.

Отже, у миротворчих діях ООН ГА відіграла іноді вирішальну роль, що виходило за межі положень Статуту, який передбачає, що ГА уповноважена лише обговорювати конфлікти і виробляти рекомендації [11, с. 18-19].

Слід також зазначити, що вагомими повноваженнями ГА зосереджені у площині мирного вирішення міжнародних спорів, яке, по суті, здійснюється трьома головними органами ООН: РБ, ГА та Міжнародним Судом, а також особисто Генеральним секретарем, від особистої позиції якого залежить низка чинників, що спричиняють вплив на подальший розвиток ситуації.

ГА розглядає можливість використання положень Статуту для обговорення спорів або ситуацій, коли це доцільно, і згідно із ст. 11 та за умови додержання ст. 12 можливість внесення рекомендацій. Якщо спір не передано на розгляд РБ, то на підставі статей 11, 12, 14, 35 Статуту повноваження з врегулювання спорів переносяться до ГА, рішення якої також матимуть рекомендаційний характер для сторін спору.

Центральне місце у підтриманні міжнародного миру та безпеки серед головних органів ООН займає РБ, адже п. 1 ст. 24 Статуту покладає на РБ головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та фіксує важливе положення конституюючого характеру про те, що РБ при виконанні своїх обов'язків діє від імені членів ООН.

Питання організації та діяльності РБ регулюються главою V Статуту (статті 23-32), а засоби мирного врегулювання спорів та дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії – главою VI (статті 33-38) та главою VII (статті 39-51) відповідно. Процедурні питання діяльності РБ регламентуються Тимчасовими

правилами процедури, що були прийняті на першому її засіданні та змінювалися кілька разів з 1946 по 1982 р.р. [48].

Слід відзначити, що проведений системний аналіз правового статусу РБ ООН дозволяє відзначити найбільш принципові аспекти її ролі та діяльності у підтриманні міжнародного миру та безпеки, що можна віднести до концептуальних та функціональних.

В першу чергу, слід сказати про те, що РБ ООН є постійно діючим міжнародним органом, що при виконанні своїх обов'язків виступає від імені членів ООН на підставі п.1 ст. 24, а тому слід погодитися з В. Н. Федоровим в частині критичного ставлення до наукових теорій західних нормативістів Г. Гугенхейма та Г. Кельзена, що пов'язують правову природу дій Ради Безпеки з самою ООН, а не з державами-членами ООН [8, с. 43-44] , адже, по-перше, ООН не є «світовим урядом», а, навпаки, відповідно до п.1 ст. 2 Статуту, основана на принципі суверенної рівності всіх її членів, а по-друге, вищевказана п.1 ст. 24 безпосередньо надає РБ право імперативного характеру виступати від імені всіх членів ООН. Такий підхід має особливе значення в сучасному світі, де загально визнаним фактом є взаємозалежність держав та неможливість забезпечення безпеки окремої держави окремо від інструментів та засобів підтримання всезагальної безпеки в масштабі всього світового співтовариства. Такий підхід має особливе значення в сучасному світі, де загально визнаним фактом є взаємозалежність держав та неможливість забезпечення безпеки окремої держави окремо від інструментів та засобів підтримання всезагальної безпеки в масштабі всього світового співтовариства. Той же В. М. Федоров дає найбільш вдале визначення правового становища РБ, характеризуючи її як «постійно діючий керівний політичний орган, створений на основі угоди між державами, орган, діючий, відповідно до Статуту ООН, від імені всіх членів цієї організації в інтересах підтримання міжнародного миру та безпеки». [8, с. 40] Можна назвати також інші визначення місця та ролі РБ в системі головних органів ООН, що зустрічаються у міжнародно-правовій літературі. Так, Л. Гудріч та Е. Хамбро вважають РБ «виконавчим органом ООН» [49, с. 28]. Р. Маківер вбачає РБ як «більше, ніж виконавчий орган, оскільки він є кінцевою інстанцією, що

визначає, які заходи мають бути застосовані, а також метод їх виконання» [50, с. 44]. Натомість, С. Гудспід стверджує, що РБ «ніяк не можна вважати виконавчим органом», а також те, що вона є органом «зі специфічними та обмеженими функціями» [51, с. 35]. А. Росс порівнює РБ із «квазісудебним трибуналом» для розгляду міждержавних спорів, «поліцейською ділянкою ООН» і т.п. [52, с. 84].

Таким чином, підсумовуючи, можна відзначити, що, з одного боку, РБ є головним органом ООН, який має власну компетенцію та внутрішньоорганізаційний механізм, а з іншого, це є невід'ємна складова частина ООН як єдиної міжнародної універсальної організації з підтримання миру та безпеки на сучасному етапі. Така характеристика вбачається важливою практично, адже реформування будь-яких аспектів організації та діяльності РБ не має відбуватися поза реформуванням ООН в цілому у найважливішій її частині, що називається інституціональною реформою ООН, що вбачається особливо актуальним міжнародно-правовим питанням на сучасному етапі.

Ст. 39 Статуту надає РБ виключне право визначати наявність будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру та акту агресії та давати рекомендації або вирішувати про те, які заходи слід прийняти у відповідності із ст.ст. 41 та 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Зазначене положення потребує особливо ретельного юридичного аналізу, адже у ньому, за великим рахунком, закладено конституційно-правову сутність та конституційно-інституційне значення РБ. Структурний аналіз цієї базової норми дає змогу відзначити кілька суттєвих положень: по-перше, всі рішення РБ поділяються на рекомендаційні та обов'язкові для виконання державами-членами ООН, при цьому слід зазначити, що за логікою ст. 39 обов'язкову силу мають всі без винятку рішення, що прийняті на підставі ст.ст. 41 та 42, тобто мова в цьому випадку йде про заходи впливу, не пов'язані з використанням збройних сил та пов'язані з використанням збройних сил. Іншими словами, положення вказаних двох статей становлять зміст міжнародно-правових санкцій, що має право застосовувати РБ у разі виявлення будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії. До першої групи відносяться наступні: повне або часткове переривання економічних відносин, залізничних, морських,

повітряних, поштових, телеграфних або інших засобів зв'язку, а також припинення дипломатичних відносин. Виконання названих заходів РБ може вимагати від держав-членів ООН. Слід погодитися з тими науковцями, що вважають названий у ст. 41 перелік невичерпним, про що, зокрема, свідчить як словосполучення «або інших засобів зв'язку», так й різноманітна практика самої РБ. Друга група заходів впливу має як підґрунтя ст. 42 та передбачає повноваження РБ вживати такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які будуть необхідні для підтримання або поновлення міжнародного миру та безпеки та можуть полягати у демонстрації, блокаді та інших операціях повітряних, морських або сухопутних сил держав-членів ООН. Важливо звернути увагу й на те положення ст. 42, що РБ приймає заходи за ст. 42, якщо вважає, що заходи, передбачені ст. 41, можуть бути недостатніми або вже є недостатніми. Таким чином, можна зробити висновок, що застосування заходів за ст. 41 не є обов'язковим, а залежить виключно від РБ, яка може оцінювати ці заходи як недостатні ще до їх застосування та відразу приймати рішення на підставі ст. 42, тобто з використанням збройних сил членів ООН.

Слід зазначити, що свої рекомендації РБ виносить на підставі глави VI «Мирне урегулювання спорів». Відповідно до ст. 33, сторони, що беруть участь в будь-якому спорі, продовження якого може загрожувати підтриманню міжнародного миру та безпеки, мають, перш за все, намагатися вирішити спір шляхом перемовин, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів чи угод або іншими мирними засобами за своїм вибором. Аналіз глави VI Статуту дає змогу відзначити три основних функціональних повноваження РБ щодо мирного урегулювання спорів: 1) розслідування будь-якого спору або ситуації, що може призвести до міжнародних розходжень або викликати спір, для визначення того, чи не може продовження цього спору або ситуації загрожувати підтриманню міжнародного миру або безпеки (ст.34); 2) рекомендування належну процедуру або методи урегулювання (ч.1 ст. 36; ст. 38 ;ч. 2 ст. 37); 3) вимагати від сторін розв'язання спору на підставі засобів, вказаних у ст. 33 (ст. 34). Таким чином, можна побачити суттєву різницю між термінами «спір» та «ситуація», адже, як виходить з наведених повноважень РБ

щодо мирного урегулювання спорів, вимагати застосування засобів, передбачених ст. 33, вона уповноважена тільки у випадку наявності спору, в інших випадках застосовується визначення «рекомендувати» належну процедуру або методи урегулювання. Як вбачається, такий підхід може суттєво вплинути на подальшу кваліфікацію РБ спору або ситуації як такої, що загрожує міжнародному миру та безпеці та викликати прийняття рішення на підставі глави VII Статуту. Виваженою в цьому відношенні вбачається точка зору М. Н. Кайорані, який пропонує наступний метод розмежування спору від ситуації: «спір – це зіткнення інтересів між двома та більше державами, що породжує розходження між ними», а «ситуація може мати загальний характер та не обов'язково торкається інтересів певних держав, а, навпаки, вона може торкатися інтересів всього міжнародного співтовариства загалом» [53, с. 8]. З іншого боку, Статут жодним чином не роз'яснює, чи слід насправді поводити таке розмежування, чи зазначені визначення розуміються головними органами ООН, як ідентичні в частині застосування різних міжнародно-правових норм в кожному окремому випадку.

Таким чином, тільки автентичне тлумачення на рівні самої ООН у вигляді консультативного висновку Міжнародного Суду або внесення змін до Статуту може дати остаточну та юридично значущу відповідь на це важливе практичне питання. Крім того, слід додати, що рекомендації можуть виноситися й на підставі глави VII Статуту (ст. 39), а до того ж існує ще одна специфічна форма заходів впливу, що можуть застосовуватися РБ, така, як тимчасові заходи, які вона вважатиме за необхідні або бажані (тобто, у цьому випадку також можливе як обов'язкове, так і рекомендаційне рішення) та приймаються задля запобігання погіршенню ситуації до винесення рекомендацій або прийняття рішень на підставі ст. 39. Такі тимчасові заходи не повинні завдавати шкоди правам, зазіханням або стану зацікавлених сторін, а РБ належним чином враховує невиконання цих тимчасових заходів.

Отже, з усього вищенаведеного можна зробити висновок, що РБ є унікальним міжнародним органом, оскільки, на відміну від тієї ж ГА, тільки її рішення можуть мати обов'язкову форму згідно з положенням ст. 25 про те, що члени ООН

погоджуються, у відповідності до Статуту, підкорятися рішенням РБ та виконувати їх.

Члени РБ поділяються відповідно до ст. 23 Статуту на постійних та непостійних. Постійними членами є Китай, Франція, Великобританія, Російська Федерація у якості правонаступника СРСР та США. Непостійні члени обираються ГА ООН у кількості 10 членів на термін два роки з урахуванням ступеню участі членів ООН у підтриманні міжнародного миру та безпеки та у досягненні інших цілей ООН, а також на засадах справедливого географічного розподілу, але непостійний член, що вибув, не підлягає негайному переобранню.

Головними критеріями щодо визначення статусу постійних членів за вироблення та прийняття Статуту у 1945 р. були наступні: економічна та політична вага держави; роль на міжнародній арені; розміри впливу на міжнародні відносини; внесок до перемоги у Другій світовій війні. Цілком зрозуміло, що сучасний фактичний стан міжнародних відносин вимагає перегляду кількості членів та складу РБ. Слід відмітити, що міжнародне співтовариство ще не знайшло принципового консенсусу в питаннях реформування, зокрема, розширення, цього виключно важливого органу, що є базовим для існуючої системи загальної міжнародної безпеки, а тому зазначена проблематика є вкрай актуальною та спрямованою на практичний пошук найбільш адекватної до наявних реалій моделі. Основоположним правом, що характеризує правовий статус постійного члена РБ, є т.з. «право вето», пряме посилення на яке у Статуті є відсутнім, але реально не тільки існуюче, але й таке, що виступає основою механізму прийняття непроцедурних рішень у РБ. Відповідно до ст. 27, кожен член Ради має один голос; її рішення з процедурних питань вважаються прийнятими, коли за них подано голоси дев'яти членів Ради, а з інших (тобто непроцедурних) питань вважаються прийнятими, коли за них подано голоси дев'яти членів Ради, у тому числі - співпадаючі голоси всіх постійних членів Ради, до того ж сторона, що бере участь у спорі, повинна утриматися від голосування при прийнятті рішення на підставі глави VI та на підставі п. 3 ст. 52 Статуту.

Крім права вето постійних членів РБ, слід погодитися з В. М. Федоровим щодо існування «своєрідного права вето», яке мають будь-які сім непостійних членів, адже відсутність їх волі щодо прийняття рішення, блокує його навіть за наявності співпадаючих голосів всіх постійних членів [8, с. 52].

З наведених норм Статуту органічно виводиться принцип, що є невід'ємним та протилежним до права вето – принцип одноголосся постійних членів та, щонайменше, чотирьох непостійних членів РБ щодо прийняття будь-якого рішення, крім процедурних. В цьому контексті мова також може йти про принцип консенсусу, але питання про розмежування міжнародно-правових визначень одноголосся та консенсусу є дискусійним та, на думку О. Г. Зайцевої, має «досить широкий спектр точок зору» та виявляється на практиці тоді, коли «прийнятим одноголосно визнається рішення, затверджене за наявності держав, що утримались від голосування» [54, с. 97]. Щодо проблеми розмежування питань на процедурні та інші (непроцедурні), то в цьому випадку виправданим вбачається звернення до норм Статуту ООН та методу, що міститься у заяві чотирьох держав від 7 червня 1945 р. [18, с. 86]. У випадку ж, якщо в РБ виникнуть розбіжності щодо визначення питання як процедурного чи не процедурного, то рішення цього попереднього питання має відбуватися, відповідно до положень вказаної заяви та практики РБ, з застосуванням принципу одноголосся самою РБ.

Головним органом ООН з соціально-економічних питань є ЕКОСОП, міжнародно-правовий статус якої визначається главою X Статуту (ст.ст. 61-72). ЕКОСОП складається з 54 членів, що обираються ГА за наступним принципом: 18 членів обираються щорічно терміном на три роки, тобто склад цього органу оновлюється щорічно на 1/3, до того ж член ЕКОСОП, що вибуває, може бути переобраний на новий термін.

Обрання відбувається в такому порядку: 6 членів – від держав Східної Європи; 13 – від держав Західної Європи та інших держав; 11 – від держав Азії та Океанії; 14 – від держав Африки; 10 – від держав Латинської Америки. Кожний член ЕКОСОП має одного представника.

Метою діяльності ЕКОСОР є сприяння міжнародному співробітництву в економічній та соціальній сферах. ЕКОСОР здійснює дослідження та складає доповіді з міжнародних питань відповідно до своєї компетенції.

Чергові регулярні сесії відбуваються, як правило, два рази на рік, організаційна сесія – один раз на рік; рішення приймаються простою більшістю голосів членів ЕКОСОР. Починаючи з 1992 р., ЕКОСОР скликається на одну чотирьохтижневу або п'ятитижневу регулярну сесію в Нью-Йорку і Женеві. ЕКОСОР має три сесійних комітети (економічний, соціальний та координаційний), шість постійних комітетів (з технічної допомоги, з неурядових організацій, з промислового розвитку, з житлового будівництва, з планування, з використання в цілях розвитку науки і техніки), функціональні комісії (з народонаселення, з прав людини, з прав жінок, з наркотичних засобів та ін.). При ЕКОСОР мають консультативний статус більше 600 неурядових організацій з питань, що входять до компетенції ЕКОСОР. Згідно зі Статутом, ЕКОСОР може робити запити стосовно думки таких неурядових організацій. Неурядові організації з консультативним статусом можуть направляти спостерігачів на відкриті засідання ЕКОСОР та її комітетів і комісій, а також подавати письмові заяви, які стосуються діяльності ЕКОСОР.

Слід відзначити також той факт, що Україна обиралася членом ЕКОСОР в 1946 р. та 1977-1979 рр. [55, с. 228-229].

Рада з Опіки була створена для надання допомоги ГА у здійсненні міжнародної системи опіки, що, як вже було зазначено, замінила мандатну систему ЛН. Міжнародно-правовий статус Ради з Опіки регламентується главою XIII Статуту (ст.ст. 86-91). Відповідно до статутних норм, Рада з Опіки має включати: а) держави, що управляють територіями під опікою; б) постійних членів РБ, що не мають територій під опікою; в) членів Ради з Опіки, обраних ГА терміном на три роки.

Основною метою Ради з Опіки є досягнення всіма підопічними територіями самоврядування та незалежності або в якості суверенних держав, або шляхом вільного приєднання до сусідніх незалежних держав. В листопаді 1994 р. РБ

прийняла рішення про припинення Угоди про опіку ООН у відношенні останньої із початкових 11 підопічних територій – о. Палау, що управлявся США.

25 травня 1994 р. Рада з Опіки внесла зміни до своїх правил процедури, що передбачають відміну норми про проведення щорічних засідань та запровадження скликання засідань Ради, якщо це необхідно або за рішенням свого Голови, або за проханням більшості своїх членів, або ГА, або РБ. На сучасному етапі діяльність Ради з Опіки практично припинена, адже відсутні правовідносини, що входять до компетенції цього головного органу ООН, оскільки в світі не залишилося підопічних територій [2, с. 264]. Таким чином, можна констатувати, що Рада з Опіки успішно виконала свою історичну та політико-правову місію та довела ефективність ООН як універсальної міжнародної організації в межах своїх специфічних статутних завдань та цілей.

Міжнародний Суд ООН є головним судовим органом ООН, міжнародно-правовий статус якого визначається главою XIV Статуту ООН (ст.ст. 92-96) та Статутом Міжнародного Суду, що є складовою частиною Статуту ООН у відповідності до примітки Статуту. Місцеперебуванням Суду є м. Гаага (Нідерланди).

Цікаво, що всі держави-члени ООН *ipso facto* є учасниками Статуту Суду. ГА за рекомендацією РБ визначає умови, згідно з якими держава, що не є членом ООН, може приєднатися до вказаного Статуту.

Міжнародний Суд складається з 15 членів, які обираються на дев'ятирічний термін. Кожні три роки відбувається оновлення 1/3 складу Суду. Судді обираються незалежно від їх громадянства з числа осіб, що володіють високими моральними якостями, необхідними для призначення на вищі суддівські посади, або є авторитетними юристами у сфері міжнародного права. Членами Суду не можуть одночасно бути двоє громадян однієї держави. Формування Суду повинно гарантувати представлення основних правових систем світу. Судді обираються на засіданні ГА і РБ, які проводять голосування одночасно та незалежно одна від одної. Обраними вважаються кандидати, які набрали абсолютну більшість голосів одночасно у цих органах. Кандидатури членів Суду висуваються національними

групами Постійної палати третейського суду, тобто від кожної держави-учасниці Гаазької конвенції про мирне розв'язання спорів 1907 р. Держави, що не є членами Палати, призначають спеціальні групи юристів для процедури висування таких кандидатів. Варто відзначити той факт, що членом Міжнародного Суду був обраний видатний український юрист-міжнародник, академік В. М. Корецький (1961-1970 рр.).

Сторонами по справі, що розглядається Міжнародним Судом, можуть бути тільки держави, що передають спір до Суду за взаємною згодою. Звернення до Суду сторони часто обговорюють заздалегідь у двосторонніх або багатосторонніх переговорах. Відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Міжнародного Суду, держави можуть зробити односторонню заяву про визнання юрисдикції Суду відносно будь-якої держави, яка взяла на себе таке зобов'язання, і з усіх правових спорів, які стосуються: тлумачення міжнародних договорів та будь-якого питання міжнародного права; наявності факту, який, коли його буде встановлено, становитиме порушення міжнародного зобов'язання; характеру і розміру відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання.

Міжнародний Суд повинен вирішувати передані йому спори на основі міжнародного права. При цьому він застосовує: міжнародні конвенції, які встановлюють правила, визнані сторонами у спорі; міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної правовою нормою; загальні принципи права, що визнані цивілізованими націями; судові рішення, обов'язкові для сторін спору; доктрини найкваліфікованіших спеціалістів з публічного права як допоміжний засіб для визначення правових норм. Статут Міжнародного суду дозволяє розв'язувати спір за згодою сторін на підставі принципу *ex aequo et bono*, тобто відповідно до принципів справедливості.

Рішення Суду є обов'язковими тільки для сторін, що брали участь у справі, є остаточним та не підлягає обговоренню. Якщо одна із сторін не виконує зобов'язань, покладених на неї Судом, РБ на прохання іншої сторони може зробити рекомендацію або вирішити питання про вжиття відповідних заходів для виконання даного рішення (п. 2 ст. 94 Статуту ООН).

Крім функції здійснення судової юрисдикції (правосуддя), Міжнародний Суд виконує ще й консультативну функцію. В межах зазначеного повноваження Суд має право давати консультативні висновки з будь-яких юридичних питань на запит ГА, РБ, інших органів ООН та міжнародних організацій [56, с. 470].

Діяльність Міжнародного Суду породжує певні міжнародно-правові проблемні питання, що заслуговують на увагу в контексті загальної проблематики становлення та розвитку ООН на сучасному етапі.

Слід сказати, що, незважаючи на відносно низький рівень визнання обов'язкової юрисдикції Міжнародного Суду ООН, останній все ж наділяється у ряді випадків досить широкими повноваженнями, які свідчать про великі потенційні можливості Суду в справі розв'язання міждержавних спорів [57, с. 90-91].

Суд має право давати консультативні висновки з будь-якого юридичного питання, на запит будь-якої установи, уповноваженої робити такі запити. Консультативний висновок Міжнародного суду є лише вираженням думки міжнародних суддів з того чи іншого юридичного питання міжнародного права.

Суд з певними обмеженнями може здійснювати непрямий контроль над законністю рішень міжнародних організацій, виступати як апеляційна інстанція і виносити висновки про перегляд рішень міжнародних адміністративних трибуналів.

Звідси, рішення Міжнародного суду повинні стосуватися національних судів у наступних випадках:

- рішення і консультативні рішення Міжнародного суду використовуються при встановленні й застосуванні норм міжнародного права як допоміжні засоби. Якщо Міжнародний суд використовує рішення національних судів як допоміжні засоби для визначення правових норм, то тим більше це доречно щодо актів такого авторитетного органу як Міжнародний суд;

- рішення зобов'язує державу суду і, отже, всі державні органи, включаючи судові, ним керуватися;

- рішення визначають об'єктивний режим, наприклад, лінію проходження державного кордону. В даному разі не тільки суди держав, що брали участь у справі, а й треті сторони зобов'язані виходити з такого рішення.

Протягом всієї історії існування Міжнародного суду дебатовалось питання про посилення його ролі та впливу [58, с. 62].

У самому Статуті ООН, по суті, закладена необхідність створення мережі міжнародних судових органів, оскільки Міжнародний суд ООН визнається головним судовим органом Організації.

Міжнародно-правова відповідальність держави-агресора за порушення миру і безпеки доповнюється мірами відповідальності фізичних осіб за порушення ними норм щодо забезпечення миру, законів і звичаїв війни. Судити воєнних злочинців можуть як спеціально створені міжнародні суди (міжнародні воєнні трибунали), так і національні суди тих держав, на території яких ці особи скоїли злочини. Так, у 1993 р. РБ було прийнято рішення про створення Міжнародного кримінального трибуналу із злочинів, вчинених на території колишньої Югославії. Було затверджено Статут Трибуналу, а у 1995 р. розпочався процес над керівниками деяких держав. У 1994 р. Резолюцією № 955 РБ заснувала Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди з метою переслідування осіб, винних у геноциді та інших серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права протягом 1994 р. Слід зазначити, що діяльність трибуналів для Югославії і Руанди – помітний крок у формуванні міжнародного кримінального права [59, с. 136].

Секретаріат ООН є постійно діючим адміністративним органом ООН, який забезпечує функціонування всіх інших органів ООН та керується у своїй діяльності Статутом ООН, що визначає його міжнародно-правовий статус нормами глави XV (ст.ст. 97-101).

Секретаріат ООН реалізує рішення і рекомендації головних органів ООН, вирішує пов'язані з цим адміністративні, організаційні, фінансові та інші питання; перекладає, друкує і поширює доповіді, резолюції та інші документи ООН; перекладає промови, що виголошуються на засіданнях органів ООН; складає, друкує і поширює стенографічні звіти засідань; зберігає документи ООН в архівах; надсилає всі документи ГА, РБ та інших органів ООН її членам; реєструє і публікує міжнародні договори тощо.

До складу Секретаріату ООН входять Генеральний секретар ООН і персонал. Генеральний секретар є найвищою адміністративною посадовою особою ООН, очолює Секретаріат і керує його роботою. Персонал ООН становлять службовці (понад 25 тис. чол.) з більш як 176 країн, які відповідальні за свою діяльність тільки перед ООН. Цей персонал працює у центральних установах ООН в м. Нью-Йорку (США), у відділеннях ООН в м. Женева (Швейцарія), Відні (Австрія), Найробі (Кенія), інших містах світу [60, с. 808].

Особливу увагу в рамках дослідження міжнародно-правових проблем становлення та розвитку ООН слід приділити міжнародно-правовому статусу Генерального секретаря ООН, адже вказана посада має подвійну правову природу – з одного боку, Генеральний секретар є найвищою адміністративною особою ООН, що очолює Секретаріат; з іншого – його повноваження та практична роль, що відіграє, в першу чергу, у мирному розв'язанні міжнародних конфліктів, вказує на той факт, що було б помилковим підходом вважати цю посаду виключно адміністративною, оскільки подібні ознаки притаманні ще й посаді політичній. Отже, на сучасному етапі вбачається справедливим визначення Генерального секретаря ООН як найвищої особи в системі ООН взагалі, а не тільки в адміністративному сенсі цього поняття.

Генеральний секретар призначається ГА за рекомендацією РБ на 5 років з можливістю переобрання на новий термін. Має статус міжнародного службовця, підзвітного лише ООН. Як і всі члени Секретаріату (персонал) він присягається не запитувати й не отримувати інструкції від будь-якого уряду чи будь-якої іншої влади, котра не має відношення до ООН. За ст. 100 Статуту, кожна держава – член ООН зобов'язується поважати міжнародний характер діяльності Генерального секретаря та персоналу ООН, не намагатися впливати на них при виконанні ними службових обов'язків.

Посада Генерального секретаря передбачає обрання особи, наділеної здібностями дипломата, політика, інтелектуала, діловими, організаторськими, а також особистісними якостями – мужністю, творчою уявою, вірою у здійснення ідеалів ООН. Відповідно до Статуту, Генеральний секретар дає загальні директивні

вказівки підрозділам Секретаріату ООН, координує діяльність організації, керує її персоналом, виконує інші функції, що покладаються на нього ГА, РБ та іншими головними органами ООН. Статут ООН уповноважує Генерального секретаря ООН доводити до відома РБ будь-які питання, пов'язані із загрозою міжнародного миру та безпеці, що вже само по собі виводить цю посаду за традиційні межі суто адміністративного статусу.

Природно, що широкі повноваження, високий авторитет, а також політична та ідеологічна неупередженість дають змогу Генеральному секретарю як публічно, так і конфіденційно задля запобігання ескалації міжнародних спорів, конфліктів і кризових ситуацій.

Діяльність Генерального секретаря ООН включає повсякденні консультації з лідерами суверенних держав та іншими урядовими особами, участь у засіданнях органів ООН, поїздки в різні країни світу з метою поліпшення міжнародної обстановки. Щорічно Генеральний секретар готує доповідь, у якій оцінюється робота ООН за минулий період та висловлюються міркування щодо пріоритетів її майбутньої діяльності.

Посаду Генерального секретаря ООН у різні роки займали: Трюгве Лі (Норвегія, 1945-1953), Даг Хаммаршельд (Швеція, 1953-1961), У Тан (Бірма, тепер М'янма, 1961-1971), Курт Вальдхайм (Австрія, 1971-1981), Хав'єр Перес де Куельяр (Перу, 1982-1991), Бутрос Бутрос Галі (Єгипет, 1992-1996), Кофі Аннан (Гана, 1997-2006), Пан Гі Мун (Південна Корея, з 2007) [61, с. 128].

Отже, головні органи ООН складають основу системи органів ООН, виконують переважну більшість статутних повноважень ООН та вирішують завдання ООН практично в усіх сферах діяльності, що мають міжнародне значення.

В той же час, система органів ООН не вичерпується головними органами, адже п. 2 ст. 7 передбачає можливість необхідних допоміжних органів. Слід зазначити, що правова природа допоміжних органів ООН є малодослідженим питанням науки міжнародного права. Дослідники ООН частіше лише згадують про даний тип органів ООН, але не аналізують їх міжнародно-правовий статус докладно та системно.

Р. Ш. Ільязов справедливо вважає, що «допоміжні органи можуть створюватися у відповідності до конкретних приписів Статуту ООН, конкретних приписів Правил процедури головних органів ООН, актів головних та створених раніше допоміжних органів та на підставі міжнародних конвенцій» [46, с. 15].

Членський склад допоміжних органів встановлюється тим конкретним актом, яким було засновано даний допоміжний орган. Головні органи ООН в необхідних випадках можуть змінювати членський склад створених ними допоміжних органів. Допоміжні органи можуть включати до свого складу експертів, посадових осіб головного органу ООН, адміністративних службовців ООН, спеціалізованих установ ООН і МАГАТЕ або навіть одну окрему особу. Членський склад деяких допоміжних органів може бути ширше за членство у самій ООН.

Компетенція допоміжного органу визначається, як правило, його конституюючим (установчим) актом. Основне призначення допоміжного органу, як вбачається, полягає у наданні допомоги головному органу ООН для забезпечення виконання ним своєї компетенції. Функції допоміжного органу мають завжди бути вужчими за функції головного органу ООН та складати тільки певну їх частину. Головний орган ООН може наділити створюваний ним допоміжний орган тільки тією компетенцією, що є частиною загальної компетенції цього головного органу (Г. І. Морозов, Е. Корнас) [46, с. 15].

Юридична сила актів допоміжних органів обмежується наданням рекомендацій головному органу ООН. В деяких випадках такі рекомендації є початковою стадією процесу нормоутворення. Цікаво, що регіональні економічні комісії ЕКОСОП можуть робити рекомендації безпосередньо урядам та спеціалізованим установам.

Як правило, допоміжний орган є підзвітним тому головному органу ООН, що його створив, але за певних умов допоміжні органи мають інформувати про свою діяльність також інші зацікавлені органи ООН. Існують й такі допоміжні органи, що мають подвійне підпорядкування (наприклад, Комісія ООН з роззброєння підпорядкована ГА та РБ).

Більшість допоміжних органів в тій чи іншій мірі взаємно пов'язані між собою та взаємодіють задля рішення своїх завдань, що дозволяє розглядати їх як своєрідну систему допоміжних органів ООН. Відносини таких органів будуються за принципами координації та співпраці. Ступінь, межі та рамки співпраці допоміжних органів між собою в кожному окремому випадку визначаються характером та специфікою функцій, що виконують вказані органи.

Відносини між головними та допоміжними органами ООН, навпаки, базуються на принципі субординації. Допоміжний орган завжди працює під керівництвом головного органу та є підпорядкованим йому. Будь-яка вказівка головного органу має обов'язкову силу для допоміжного органу. Головний орган може скасувати будь-яке рішення допоміжного органу або прийняти на себе виконання його функцій у будь-який час. Виникнення, діяльність та припинення допоміжних органів цілком залежить від позиції відповідного головного органу ООН.

Іншим проблемним питанням є визначення місця та ролі т.з. органів *sui generis* в системі органів ООН. Варто відзначити, що хоча Статут називає тільки два види органів ООН – головні та допоміжні, серед допоміжних органів завдяки існуючій практиці стали з'являтися органи з особливим міжнародно-правовим статусом, що виходять за межі допоміжних органів ООН та займають специфічне місце в системі органів ООН (наприклад, ЮНКТАД та ін.).

Доцільно розглянути правову природу таких органів на прикладі саме ЮНКТАД. Одна група вчених характеризує цей орган як допоміжний орган ГА (Е. Я. Поздняков, Т. Я. Білоус, А. Я. Некрасов, І. В. Шаповалов, В. Моравецький); інші – як міжнародну організацію в рамках ООН (Г. І. Морозов, С. О. Калінін, Р. Ашер); треті – як міжнародну організацію системи ООН, одночасно визнаючи органом ГА (В. В. Фомін, Є. С. Пчелінцев) [46, с. 17]. Не викликає сумнівів, що така різниця в поглядах щодо правової природи вказаного органу викликана його особливим становищем в системі органів ООН.

ЮНКТАД було створено відповідно до резолюції ГА № 1995 (XIX). Водночас в зазначених резолюціях не вказується, на підставі якої статті Статуту ООН

створений цей орган. Як відомо, підставою для створення органів ООН взагалі є ст. 7 Статуту. Оскільки п. 1 ст. 7 спеціально присвячений переліку головних органів ООН, то мова може йти тільки про п. 2 ст. 7, що регламентує створення допоміжних органів. Також слід додати, що ГА уповноважена створювати допоміжні органи виключно на підставі ст. 22 Статуту. Отже, можна зробити висновок, що ЮНКТАД було створено на підставі п. 2 ст. 7 та ст. 22 Статуту, а тому з формально-юридичної точки зору він є допоміжним органом ГА.

Однак, цікаво, що створений в якості допоміжних органів ГА, названий орган фактично виходить за рамки тих повноважень, що звичайно передаються ГА у відповідності до ст. 22 Статуту. Варто відзначити і подвійний характер правової природи цього органу: юридично ЮНКТАД є допоміжним органом ГА, а фактично – автономною міжнародною організацією. В той же час, не дивлячись на те, що ЮНКТАД має багато необхідних ознак міжнародної організації, перш за все – спеціалізованої установи, він не перестає від цього бути допоміжним органом ГА, адже створений саме в такій якості. По суті, це проміжний стан між звичайними допоміжними органами ГА та спеціалізованими установами ООН, а тому доцільно визначати такі органи як допоміжні органи ООН з особливим міжнародно-правовим статусом, або органи *sui generis*.

Відповідно до ст. 57 та 63 Статуту ООН, під егіду ООН та у взаємозв'язок з нею поставлені різні міжнародні установи, створені державами на основі міжурядових угод в економічній, соціальній сфері, а також сферах культури, охорони здоров'я, освіти та інших. Ці установи за міжнародно-правовим статусом є спеціалізованими постійно діючими міжнародними організаціями, що здійснюють свою діяльність на підставі власних установчих (статутних) документів та угод з ООН.

Станом на 2007 р. існує 16 спеціалізованих установ ООН та МАГАТЕ. Слід погодитися з М. О. Баймуратовим, який класифікує такі установи (крім МАГАТЕ) на дві групи за сферою діяльності:

- 1) спеціалізовані установи ООН у сфері економіки: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ),

Міжнародна асоціація розвитку (МАР), Міжнародна фінансова корпорація (МАР), Продовольча сільськогосподарська організація (ФАО), Міжнародна організація громадянської авіації (ІКАО), Міжнародна морська організація (ІМО), Всесвітній поштовий союз (ВПС), Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), Всесвітня метеорологічна організація (ВМО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (ІФАД), Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО);

2) спеціалізовані установи ООН у гуманітарній сфері: Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОИС), Міжнародна організація праці (МОТ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) [2, с. 279-280].

Особливе місце в системі ООН займає Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), а тому доцільно дати загальну характеристику міжнародно-правового статусу цієї міжнародної установи, особливо, зважаючи на важливість та значення в масштабі світового співтовариства тих проблем і завдань, що пов'язані з використанням атомної енергії на сучасному етапі.

МАГАТЕ є міжнародною міжурядовою організацією, що утворена у 1957 р. згідно з рішенням ГА від 3. 12. 1955 з метою розвитку міжнародного співробітництва в галузі мирного використання ядерної енергії. Міжнародно-правовий статус агентства визначається Статутом МАГАТЕ, що набув чинності також у 1957 р. Місцеперебування МАГАТЕ – м. Відень (Австрія).

Відповідно до Статуту МАГАТЕ, членами агентства можуть бути держави (незалежно від членства в ООН або будь-якій її спеціалізованій установі), що депонують акт про прийняття ними Статуту МАГАТЕ, після того як прийняття їх до організації затверджене генеральною конференцією за рекомендацією ради керуючих.

Згідно з угодою між МАГАТЕ та ООН від 14. 11. 1957 агентство діє як автономна міжнародна організація, що перебуває у робочих відносинах з ООН. МАГАТЕ подає свої щорічні доповіді ГА і, в разі потреби, РБ.

Керівними органами МАГАТЕ є генеральна конференція та рада керуючих. Генеральна конференція збирається на чергові сесії раз на рік. На вимогу ради керуючих або більшості членів агентства генеральний директор МАГАТЕ скликає спеціальні сесії. На сесії генеральної конференції кожна держава-член представлена делегатом, який призначається главою держави чи уряду або міністром закордонних справ. У період між сесіями генеральної конференції керівним органом МАГАТЕ є рада керуючих. Рада засідає, як правило, чотири рази на рік. У складі ради діють комітети: з адміністративних і бюджетних питань; з технічної допомоги; по гарантіях; з гарантованих поставок.

Поточну практичну діяльність МАГАТЕ здійснює постійно діючий секретаріат, очолюваний генеральним директором, що призначається радою керуючих та затверджується генеральною конференцією терміном на чотири роки. Генеральний директор здійснює адміністративне керівництво і відповідає за виконання програм робіт агентства, комплектування персоналу, його організацію і роботу. Генеральний директор підпорядковується раді керуючих. У складі секретаріату діють департаменти: гарантій; технічного співробітництва; ядерної енергії і безпеки; адміністрації; наукових досліджень та ізотопів. Департаменти очолюють директори зі статусом заступників генерального директора.

Для надання допомоги генеральному директору і раді керуючих у відношенні питань планування і здійснення діяльності агентства при МАГАТЕ утворюються консультативні комітети. В даний час, зокрема, діють Науково-консультативний комітет, Міжнародний комітет з ядерних досліджень, Консультативний комітет з міжнародної системи ядерної інформації.

Особливе значення має здійснення МАГАТЕ контрольних функцій (т. з. гарантій МАГАТЕ). Призначення такого контролю – не допустити у країнах, які не мають ядерної зброї, переведення атомної енергії з мирного використання на створення ядерної зброї або інших ядерних вибухових пристроїв тощо. Департамент гарантій, що діє у складі секретаріату, забезпечує контроль за ядерними установками та матеріалами, досліджуючи відповідні облікові документи, перевіряє роботу операторів атомних станцій тощо.

МАГАТЕ також організовує наукові форуми для обміну досвідом та інформацією у галузі мирного використання атомної енергії, здійснює посередницькі послуги при передачі ядерних матеріалів та обладнання [62, с. 454-455].

Проведене дослідження міжнародно-правового статусу головних та допоміжних органів ООН дозволяє зробити низку висновків, що характеризують найбільш важливі особливості та тенденції щодо вказаного предмету дослідження:

1. Поняття системи ООН слід відрізнити від поняття системи органів ООН, оскільки система органів ООН є частиною системи ООН та складається з головних та допоміжних органів.

2. Головні органи ООН виконують переважну частину функцій ООН та є основою ООН як універсальної міжнародної організації.

3. Центральним головним органом ООН в питаннях підтримання миру та безпеки є РБ, адже тільки вказаному органу надані статутні повноваження щодо прийняття рішень про дії в зазначеній сфері, а тому будь-яке прийняття таких повноважень іншим головним органом ООН, зокрема – ГА, не відповідає нормам Статуту ООН.

4. Міжнародно-правовий статус допоміжних органів ООН є дискусійним та малодослідженим питанням науки міжнародного права, а отже, потребує подальшої розробки у науковому та науково-практичному вимірі.

5. Серед допоміжних органів ООН існують специфічні з подвійною правовою природою, що мають ознаки як традиційного допоміжного органу, так й спеціалізованої установи, які слід вважати допоміжними органами ООН із особливим міжнародно-правовим статусом (або органи *sui generis*).

6. Важливу роль у системі ООН відіграють спеціалізовані установи ООН, адже мають спеціальну компетенцію та достатні повноваження щодо вирішення найгостріших економічних, соціальних та гуманітарних проблем.

7. МАГАТЕ має особливий міжнародно-правовий статус у порівнянні з іншими спеціалізованими установами ООН, а тому недоцільно включати цю міжнародну організацію до загального переліку спеціалізованих установ ООН.

Висновки до розділу 2

Визначено, що поняття системи ООН слід відрізнити від поняття системи органів ООН, оскільки система органів ООН є частиною системи ООН та складається з головних та допоміжних органів.

Доведено, що головні органи ООН виконують переважну частину функцій ООН та є основою ООН як універсальної міжнародної організації.

Встановлено, що центральним головним органом ООН в питаннях підтримання миру та безпеки є Рада Безпеки, адже тільки вказаному органу надані статутні повноваження щодо прийняття рішень про дії в зазначеній сфері, а тому будь-яке прийняття таких повноважень іншим головним органом ООН, зокрема – Генеральною Асамблеєю, не відповідає нормам Статуту ООН.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ООН

3.1. Проблемні питання діяльності ООН на сучасному етапі

Як відомо, початок нового століття приніс світу значні потрясіння. Разом з тим, нові політико-правові умови відкривають нові можливості для універсальної міжнародної організації, що мають бути реалізовані задля прогресу та процвітання людства.

Зміни, що відбуваються, вносять значні зміни до світового порядку, однак не завжди до них є готовими як окремі держави, так й ООН як організація мирного співіснування, співробітництва та колективної безпеки в сучасному світі. Важливо, щоб новий світовий порядок був міжнародним правопорядком, тобто порядком, що базується на безумовному дотриманні принципів та норм міжнародного права. Крім того, важливою характеристикою такого правопорядку має стати врахування загальних інтересів світового співтовариства як основи міжнародного правопорядку. В цьому контексті варто відзначити визначення міжнародного правопорядку, запропоноване А. П. Мовчаном як такого, що «втілює інтереси світового співтовариства держав в цілому...встановлений та здійснюється на основі принципів і норм міжнародного права та спрямований на забезпечення мирних і дружніх відносин між всіма державами, незалежно від їх політичних, економічних, соціальних систем та від рівня розвитку» [63, с. 25].

Таким чином, основним завданням ООН на сучасному етапі має бути вирішення саме глобальних проблем, що є актуальними для всього світового співтовариства та людства в цілому.

Отже, суттєво змінені обставини вимагають приведення міжнародних норм, на яких базується концепція всезагальної безпеки, у відповідність з фактичним станом речей. На рівні ООН розуміння такої потреби світового співтовариства

виявилося у створенні Групи високого рівня з загроз, викликів та змін у складі відомих політичних діячів з різних регіонів світу, яка 1 грудня 2004 р. представила Генеральному Секретарю ООН доповідь «Безпечніший світ: наша загальна відповідальність» (далі – доповідь Групи високого рівня) [64], ключовою тезою якої є визнання необхідності «серйозних змін» у структурі ООН та її діяльності.

Зазначена доповідь акцентує увагу на основних блоках загроз на сучасному етапі, яких нараховується шість:

- економічні та соціальні загрози, включаючи бідність, інфекційні захворювання, екологічну деградацію;
- міждержавний конфлікт;
- внутрішній конфлікт, включаючи громадянську війну, геноцид та інші масові звірства;
- ядерна, радіологічна, хімічна і біологічна зброя;
- тероризм;
- транснаціональна організована злочинність.

Як відзначається у тому ж документі, «на протязі 60 років свого існування ООН вносила вирішальний внесок до зменшення або послаблення цих загроз міжнародній безпеці. Хоча мали місце крупні невдачі і недоліки, досягнуті успіхи та наявний внесок не було оцінено у повній мірі. Це дає надію на те, що організація зможе адаптуватися для того, щоб успішно протистояти новим викликам XXI віка». Отже, на рівні ООН як найвищому міждержавному рівні було визнано новий підхід до визначення міжнародної безпеки. Фактично, визнання отримала точка зору С. О. Малініна і В. П. Кириленко: «немає жодної сфери міжнародних відносин, яка в якійсь мірі не впливає на міжнародну безпеку» [65, с. 32].

Таким чином, слід констатувати, що концепція всезагальної безпеки на основі Статуту ООН на сучасному етапі повинна мати комплексний характер та бути спрямованою на вирішення досить різних глобальних проблем, що у сукупності складають загрозу для загальних інтересів світового співтовариства.

Крім того, важливим чинником тих змін, що мають місце на сучасному етапі, є факт закінчення «холодної війни», в результаті чого проблема забезпечення міжнародного миру та безпеки отримала нові сутнісні риси.

Виходячи з подібних міркувань, варто погодитися з М. Тахером, який вважає, що «шлях до забезпечення безпеки кожної окремої держави пролягає через всеосяжне зміцнення всезагальної безпеки. При цьому є необхідним врахування законних інтересів всіх без винятку держав, оскільки неможливо забезпечити свою безпеку за рахунок безпеки інших, безпека має бути рівною для всіх. Пошук реальних шляхів зміцнення міжнародної безпеки пролягає через систему колективної безпеки» [40, с. 8].

Потрібно також відзначити такий чинник, як взаємозалежність держав у сучасному світі. Тенденція до взаємозалежності почала виявляти себе, зокрема, у появі й зміцненні міжнародних організацій. З 1900 по 1987 рр. число міждержавних організацій зросло з 12 до 340. Водночас число неурядових організацій досягло 4500. Щорічно число міждержавних організацій збільшується на 10, а неурядових – на 200.

Здавалося б, що такий кількісний розвиток має збільшувати можливості мирних відносин між державами. До певної міри це так. Але міжнародні організації нерідко піддають справедливій критиці за їхню неспроможність вирішити найважливіші глобальні проблеми, про які було вказано вище.

Слід підкреслити, що еволюція міжнародних організацій особливо помітно й, головне, результативно відбувається у сферах транспорту, комунікацій, метеорології, охорони здоров'я тощо. Моріс Бертран, відомий дослідник діяльності ООН, відзначає у зв'язку з цим наявність різних підходів до розвитку міжнародних організацій.

ООН відіграє унікальну роль у соціальному секторі у зв'язку з її гуманітарною діяльністю, особливо щодо проблем біженців та прав людини. В економічному ж секторі роль ООН зводиться до виконання окремих специфічних функцій: організації абстрактних дискусій з питань

світової економіки, ідеологічних дебатів про відносини Північ – Південь, збору і розповсюдження даних світової статистики, дослідження в таких сферах, як народонаселення і навколишнє середовище; надання офіційної допомоги розвитку; ведення конкретних переговорів на форумах ЮНІТАД з проблем сировини, питань морського права, транснаціональних корпорацій тощо. Слід сказати, що результати вирішення багатьох цих та інших питань, в цілому, позитивні. Проте, вони значно менші від тих, які можна було б очікувати.

Одна з причин такого становища полягає в тому, що окремі держави-члени часто бувають не зацікавлені у дійсно ефективній діяльності ООН з конкретних напрямів та сфер діяльності. Це, зокрема, виявляється в низькому рівні представництва в економічних органах ООН. Крім того, не можна не враховувати, що вся система міжнародних організацій має справу з проблемами, вирішити які вони часто просто не можуть, виходячи з положень своїх статутних норм.

З часу розробки Статуту ООН минула ціла історична епоха. Цей документ писали мудрі люди, вони, безперечно, дивилися далеко вперед. Однак і вони не могли навіть уявити собі, наскільки грандіозними подіями буде наповнене майбутнє. Ось короткий їх перелік: крах колоніальних імперій; фактичний параліч міжнародного співробітництва в результаті «холодної війни», численні «гарячі війни», які не переставали бути війнами від того, що були регіональними; закінчення «холодної війни» і відкриття широких можливостей для міжнародного співробітництва; врегулювання заморожених глобальних проблем; розпад СРСР, історичні перетворення в країнах Центральної та Східної Європи; возз'єднання Німеччини; розпад двополярної моделі світу; реальна перспектива переходу Росії, інших країн СНД, а також США до відносин партнерства й взаємовигідного співробітництва.

Таким чином, нині з'явилися якісно нові можливості для діяльності міжнародних організацій і насамперед ООН. При цьому виникає ціла низка питань, що потребують вирішення та нових підходів на сучасному етапі, в першу чергу –

відносно інституціонально-структурної, нормативною та політико-правової спроможності ООН ефективно діяти з метою вирішення сучасних загроз та викликів, що є в достатній мірі модифікованими по відношенню до тих загроз та викликів, на протидію яким приймався Статут ООН 1945 р. Відповідь на ці запитання очевидна – ООН не готова діяти відповідно до нових умов. А це означає, що назріла необхідність її суттєвих глибоких реформ.

Як вбачається, назріли і перегляд Статуту ООН, і зміни в діяльності ООН, що з ним не зв'язані. Історія його перегляду є довгою і досить повчальною. Політика колишнього СРСР і його союзників в цьому питанні була по суті негативістською, особливо в 70-80-ті роки. Вона потребує докорінного перегляду. Не слід забувати, що й сам Статут ООН містить положення про його перегляд. За час існування ООН було висунуто чимало слухних пропозицій щодо перегляду її Статуту, їх треба врахувати. Але принципово нова ситуація у світі вимагає і принципово нових шляхів, методів, механізмів удосконалення діяльності ООН. Потрібні нові, сміливі, прогресивні ініціативи. Зрозуміло, що тут потрібен час, причому немалий. А тому необхідно насамперед активізувати здійснення таких реформ ООН, які не потребують ревізії Статуту. Власне, цей процес вже відбувається. Його початок було покладено в 1969 р. доповіддю Джексона, далі у 1975 р. з'явилася на світ доповідь групи експертів з питань структури системи ООН. У 1979 р. було підготовлено доповідь ЮНІТАР, автором якої був Мартін Хілл, і нарешті, в 1985 р. – доповідь об'єднаної інспекційної групи.

Аналіз зазначених вище доповідей свідчить про нагальну необхідність реформ. Проблеми ООН були очевидними в 60-ті роки, вони очевидні й сьогодні. Характерно, що в дослідженнях, здійснених поза межами ООН, також дійшли висновків, аналогічних тим, що містяться у наведених вище доповідях ООН. Про це ж свідчить чимало доповідей Генерального секретаря ООН, а також глав спеціалізованих установ.

Автори вказаних вище доповідей по суті одностайні у визначенні головних «хвороб», які негативно впливають на соціально-економічну діяльність системи ООН. Вони зазначають, що ця система стала складною, негнучкою, породила надто

багато органів, форумів, департаментів тощо, які з цілого переліку питань дублюють один одного. Недоліком такої системи є, зокрема, надзвичайно велике число засідань. Уряди окремих держав просто не в змозі забезпечити своє членство в усіх органах, а тим більше якісно високе представництво. Водночас, секретаріат ООН практично неспроможний забезпечити скільки-небудь ефективний контроль. А це, у свою чергу, утруднює координацію, яка стає недійвовою, формальною. Зазначені проблеми діяльності ООН як міжнародної організації виявляються як на регіональному (польовому), так і глобальному (штаб-квартирному) рівнях.

Вказані доповіді концентрують увагу (не зовсім логічно й виправдано) на структурних питаннях, включаючи такі аспекти, як розповсюдження, дублювання, координація, управління, контроль тощо. При цьому різні автори доповідей пропонують різні підходи до вирішення вказаних проблемних питань. Всі автори, так чи інакше, прямо чи більш завуальовано, виступають за посилення централізації в діяльності ООН. На практиці це має означати збільшення владних повноважень головних органів, чіткіше розмежування владних повноважень, функцій центру й периферії, злиття деяких органів з тими ж самими функціями. Так, Мартін Хілл у своїй доповіді відзначає нагальну потребу спрощення і концентрації на міжурядовому рівні. Доповіді щодо реформ виходять з того, що структурні зміни мають супроводжуватися програмними змінами.

Цілком слушно автори пропонують скорочення числа питань, які розглядаються в ООН, вказують на необхідність визначення справжніх пріоритетів, більш реалістичного формулювання цілей [66, с. 7-10].

Інший комплекс проблем діяльності ООН на сучасному етапі пов'язаний з інституційними та нормативними недоліками системи органів ООН, що викликані одним або декількома з наступних чинників: а) статутна норма не враховує фактичних реалій, що змінилися за час з 1945 р. до сьогодення; б) практична реалізація норми виявила необхідність змін у Статуті ООН; в) припинення обставин, на регулювання яких була спрямована статутна норма; г) необхідність введення до Статуту ООН нових норм, спрямованих на ефективність вирішення ООН сучасних проблем, в першу чергу – щодо забезпечення міжнародного миру та безпеки у нових

політико-правових умовах та за наявності нових загроз і викликів для світового співтовариства.

Виходячи з подібної точки зору, доцільно в межах предмету дослідження ретельно проаналізувати ті інституційні та нормативні недоліки ООН, а також фактичні міжнародно-правові проблеми, що їх породжують, що мають профільний характер та найбільш актуальне значення на сучасному етапі.

Однією з таких міжнародно-правових проблем інституційно-нормативного характеру, що має практичну актуальність, є проблема превентивних примусових дій окремих держав.

П. 4 ст. 2 Статуту зобов'язує держави-члени «утримуватися в їх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави». В той же час, юридичний аналіз інших норм Статуту дозволяє відзначити певні виключення з зазначеного правила: а) застосування сили, санкціоноване РБ за главою 6 або 7 Статуту у тому випадку, якщо вона встановила наявність загрози міжнародному миру та безпеці; б) застосування сили як засобу законного самозахисту (ст. 51).

Таким чином, одним з відправних моментів при розробці Статуту ООН було зміцнення суверенітету держави у вирішенні внутрішніх та зовнішніх питань, що виключає будь-яке втручання, за винятком чітко визначених випадків, коли до правопорушника застосовуються санкції РБ.

Крім того, Статут містить заборону на втручання ООН у її відношення з державами-членами: «чинний Статут ні в якій мірі не дає ООН права на втручання у справи, що по суті входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави, та не вимагає від членів ООН представляти такі справи на вирішення в порядку чинного Статуту; однак цей принцип не стосується застосування примусових заходів на підставі Глави VII» (п. 7 ст. 2). З наведеного положення випливає, що ООН була створена з метою та за принципом недопущення втручання у внутрішні справи суверенних держав.

Якщо ситуація виходить за межі внутрішньої компетенції держави, то це відображається у відповідній резолюції РБ, після чого вказаний головний орган

ООН визначає конкретні форми втручання, як із застосуванням військових, так й невійськових примусових дій.

Природно, що РБ може прийняти рішення також про превентивні колективні заходи, що може виявитися необхідним у випадку таких безпосередніх та явних загроз, як тероризм, зброя масового знищення і т. п.

Важливо звернути увагу й на наявність у кожної держави «права на індивідуальний або колективний самозахист, якщо відбудеться збройний напад» відповідно до ст. 51 Статуту. В такому випадку держава сама визначає факт виникнення права на застосування сили, а також ступінь та масштаби її застосування, виходячи при цьому з розумної пропорційності дій у відповідь. Повідомив про це РБ, держава має право використовувати збройні сили для самозахисту до тих пір, поки РБ не прийме рішення відносно держави, що вчинила відповідний збройний напад.

Але в сучасних умовах інститут законного застосування сили постає перед низкою проблемних ситуацій, що є притаманні саме сучасному етапу розвитку міжнародних відносин та міжнародного права:

1. Ситуація, коли у відповідь на загрозу, що не має безпосереднього характеру (наприклад, незначний прикордонний інцидент, тероризм та ін.), держава заявляє про своє право на завдання превентивного удару в порядку самозахисту.

2. Ситуація, коли розбіжності в РБ не дозволяють йому прийняти рішення про заходи у відношенні держави, яка, на думку деяких із членів ООН, створює зовнішню загрозу, реальну або потенційну, іншим державам або людям, що знаходяться за його межами.

3. Ситуація, коли загроза має, головним чином, внутрішній характер, тобто небезпека загрожує самому населенню тієї чи іншої держави (проблема т. з. «гуманітарної інтервенції», що є особливо актуальною на сучасному етапі, адже має досить вагоме практичне поширення та є відносно новим явищем міжнародної дійсності).

Проблема превентивного удару у відповідь на безпосередню загрозу набула практичної актуальності у зв'язку з необхідністю запобігання принципово новим

видам загроз, таким, як тероризм та поширення зброї масового знищення, що, зокрема, знайшло своє вираження в положеннях Концепції національної безпеки США 2002 р. [67]: «На протязі століть міжнародне право визнавало, що держави не мають страждати від нападів на них до того, як отримати законні підстави для застосування заходів в порядку самозахисту проти сил, що становлять неминучу загрозу нападу. Вчені і юристи-міжнародники часто пов'язували правомірність превентивних дій з наявністю неминучої загрози – частіше за все, мобілізацією армії, військово-морських та військово-повітряних сил, їх підготовкою до нападу. Ми повинні адаптувати концепцію безпосередньої загрози до можливостей і цілей наших сьогоднішніх противників. Держави-ізгої та терористи не намагаються атакувати нас звичайними засобами. Вони знають, що така атака зазнає провалу».

В цитованому положенні мова, скоріш за все, йде про концепцію самозахисту у звичайному «старому» міжнародному праві, що виходила з принципів необхідності та пропорційності. Але більш розповсюдженою є точка зору, відповідно до якої ст. 51 Статуту ООН не санкціонує застосування сили (тобто, без санкції РБ) до початку збройного нападу [68, с. 63].

Більше того, як вказує М. В. Прокоф'єв, напад має бути саме збройним, тобто «пов'язаним з дійсним застосуванням військової сили» [69, с. 52], а інакше самозахист неминуче перетворюється на початковий акт збройного нападу.

Слід зазначити, що важливим шляхом на шляху до визначення правових меж дій у відповідь на загрозу вказаного типу стало прийняття РБ резолюції № 1368 після подій 11 вересня 2001 р., де вперше заявила про правомірність застосування сили в порядку самозахисту у випадку нападу на державу з боку недержавних формувань, у тому числі, коли напад припинився, але є вагомі підстави вважати, що загроза нових нападів зберігається. Отже, частково міжнародне право сприйняло подібний підхід, але вказана проблематика потребує подальшого дослідження та пошуку консенсусу на міждержавному рівні з метою вироблення чітких критеріїв, за яких виникає право держави на самозахист, зокрема, потрібно визначити ступінь інтенсивності та масштабності терористичного нападу, необхідних у кількісному та якісному вимірах для виникнення такого права.

Іншою міжнародно-правовою проблемою діяльності ООН щодо підтримання миру та безпеки є ситуація нездатності РБ до прийняття рішення, коли РБ є «заблокованим» одним чи декількома постійними членами і, як наслідок, не може прийняти ніякого рішення щодо застосування сили, що інколи інтерпретується як інституціональна неспроможність цього органу реагувати на гострі міжнародні конфлікти. Так, у 1998 р. Північноатлантична асамблея прийняла резолюцію з питань євроатлантичної безпеки, в якій відзначається, що НАТО « повинна бути готова діяти у тому випадку, якщо Рада Безпеки ООН не зможе здійснити свої функції з підтримання міжнародного миру та безпеки» [70].

Деякі західні автори вважають, що відсутність резолюції РБ про застосування силових дій для підтримання міжнародного миру та безпеки слід розглядати як невиконання РБ своїх обов'язків відповідно до глави VII Статуту [71, с. 1543]. На підставі цього пропонується в зазначених випадках вважати, що положення Статуту ООН щодо конкретної ситуації припиняють свою дію.

Більш виваженою вбачається точка зору тих вчених, що вбачають у неприйнятті РБ рішення не бездіяльність цього органу, а певну його позицію, що виражає позицію світового співтовариства, адже РБ діє від імені держав-членів ООН. Якщо ж між постійними членами РБ є розбіжності, то більш оптимальним визнається неприйняття жодного рішення щодо примусових дій, ніж прийняття такого рішення, що провокує подальші, більш глибокі розбіжності між постійними членами РБ [72, с. 139].

В останні роки на перший план серед проблемних міжнародно-правових питань діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки вийшла проблема «втручання во внутрішні справи», особливо – ситуація т. з. «гуманітарної інтервенції».

Група високого рівня справедливо відзначає у своїй доповіді, що кожна держава повинно захищати своїх громадян, а принцип невтручання во внутрішні справи не діє, коли здійснюються акти геноциду, етнічних чисток, інші злочини проти прав людини, що загрожують міжнародному миру та безпеці. В таких

випадках міжнародне співтовариство має втрутитися у ситуацію за рішенням РБ та прийняти необхідні заходи (у крайньому випадку – навіть військову силу).

У вказаній доповіді висувається п'ять критеріїв щодо прийняття рішення про застосування військової сили в гуманітарних цілях:

- мають проходити або бути неминучими етнічні чистки, масові вбивства, геноцид або серйозні порушення міжнародного гуманітарного права;
- мета застосування сили має полягати у запобіганні або попередженні таких дій;
- масштаб, тривалість та інтенсивність запропонованих військових акцій мають бути мінімальними для попередження існуючих загроз;
- військова сила має застосовуватися як крайній засіб, коли інші засоби не призвели до успіху;
- наслідки застосування сили не повинні бути гіршими за наслідки бездіяльності.

Отже, як можна відзначити, деякі з запропонованих критеріїв не є чіткими, а їх перелік не є вичерпним. Крім того, виникає гостре запитання про бездіяльність РБ в разі вотування рішення одним чи декількома із постійних членів, навіть за наявності беззаперечних підстав для примусових дій військового чи невійськового характеру. Одним з подібних випадків була ситуація з геноцидом у Руанді в 1994 р., коли РБ прийняло рішення після двомісячної бездіяльності після загибелі мільйонів людей. Одним з варіантів вирішення цього питання є внесення змін до Статуту для прийняття рішення про гуманітарну інтервенцію тільки з врахуванням чотирьох голосів постійних членів РБ, чи, як варіант, трьох.

Бездіяльність РБ або його неспроможність прийняти рішення про гуманітарну інтервенцію може мати наслідком негативні наслідки для світового співтовариства. Як відзначають Р. Такур і А. Шнабель, «в іншому випадку ми будемо свідками збільшення кількості силових дій з боку НАТО та все меншої ролі ООН і, таки чином, все меншого порядку та справедливості у глобальному суспільстві. Якщо держави-члени ООН не вироблять принципи рішення питання про застосування

гуманітарної інтервенції, прецедент в Косово буде небезпечно підривати світовий порядок» [73, с. 498].

Таке рішення тим більше необхідне, адже все частіше роздаються голоси на користь одностороннього застосування сили без відповідного рішення РБ. Так, Л. Дармош висловлює таку точку зору: «В найближчому майбутньому застосування сили окремими державами, що мають мотивацію втрутитися для того, щоб взяти на себе тягар гуманітарної інтервенції, буде не тільки неминуче, але й виправдане» [74, с. 414].

Як вбачається, в подібних питаннях слід брати до уваги чинні норми Статуту ООН. Відповідно до ст. 56, держави зобов'язуються здійснювати як спільні, так й «самостійні дії» у співробітництві з ООН. Словосполучення «самостійні дії», скоріш за все, означає, що держави не тільки можуть, але й зобов'язані вживати заходи для захисту прав і свобод своїх громадян у співпраці та консультаціях з ООН. Отже, якщо ООН з тих чи інших мотивів виявляє бездіяльність, окрема держава може вжити силових заходів виключно для того, щоб врятувати своїх громадян, інформуючи про це невідкладно РБ. Реакція держави на злочинні порушення прав і свобод громадян має бути швидкою та ефективною. При цьому застосування сили повинно бути миттєвим та обмеженим невеликим контингентом військ. Великомасштабні військові дії, спрямовані на захоплення території чи повалення уряду, є неприпустимі. Як тільки мета гуманітарної інтервенції буде досягнута, збройні сили повинні бути невідкладно виведені з території іноземної держави.

Звичайно, РБ за такої ситуації має невідкладно дати оцінку діям держави, що вдалася до гуманітарної інтервенції, та прийняти відповідне рішення.

Таким чином, в комплексі перед ООН постає міжнародно-правова проблема адаптації свого механізму до нових загроз та викликів безпеці, в тому числі – з точки зору вирішення найбільших глобальних проблем, що постали перед людством на сучасному етапі.

Аналізуючи сучасні проблемні питання діяльності ООН під кутом міжнародно-правих аспектів, можна відзначити декілька основних висновків, що у загальній формі характеризують сутність зазначеної проблематики:

1. На сучасному етапі світове співтовариство постало перед принципово новими загрозами міжнародному миру та безпеці, що виявляється як у наявності фактичних глобальних проблем, так само у необхідності нормативного та інституційного адаптування ООН до нових умов шляхом внесення змін до Статуту ООН, що спрямовані, в першу чергу, на підвищення ефективності здійснення своєї компетенції головними органами ООН.

2. Найактуальнішими проблемами діяльності ООН як універсальної міжнародної організації профільного характеру, серед інших, є такі ситуації: а) ситуація, коли у відповідь на загрозу, що не має безпосереднього характеру (наприклад, незначний прикордонний інцидент, тероризм та ін.), держава заявляє про своє право на завдання превентивного удару в порядку самозахисту; б) ситуація, коли розбіжності в РБ не дозволяють йому прийняти рішення про заходи у відношенні держави, яка, на думку деяких із членів ООН, створює зовнішню загрозу, реальну або потенційну, іншим державам або людям, що знаходяться за його межами; в) ситуація, коли загроза має, головним чином, внутрішній характер, тобто небезпека загрожує самому населенню тієї чи іншої держави (проблема т. з. «гуманітарної інтервенції», що є особливо актуальною на сучасному етапі, адже має досить вагоме практичне поширення та є відносно новим явищем міжнародної дійсності).

3. Міжнародно-правова проблема гуманітарної інтервенції потребує докладного визначення в міжнародно-правових нормах щодо чітких критеріїв та умов проведення, а також форм реагування РБ за різного розвитку подій.

4. Система органів ООН має бути адаптована до нових викликів та загроз міжнародному миру та безпеці шляхом проведення комплексної інституційної реформи всіх головних органів ООН.

3.2. Реформування ООН: міжнародно-правові аспекти

Аналізуючи сучасну міжнародно-правову проблематику реформування ООН, варто погодитися з М. О. Баймуратовим, що «проблема реформування ООН прямо пов'язана із проблемою неефективності цієї найкрупнішої та єдиної універсальної міждержавної організації, яка почала виявлятися у 70-х роках минулого століття». [2, с. 266] В цьому контексті варто відзначити загальні пропозиції щодо реформування ООН, що висловив М. Бертран.

По-перше, він обґрунтував важливість розробки концепції міжнародної організації нового типу, необхідність чіткого формулювання її завдань, цілей, а також визначення її нових інституційних меж.

По-друге, Бертран звернув увагу на наявність перешкод, які існують на шляху реформ. Тут він посилається на структурну децентралізацію системи ООН, яка практично блокує будь-яку між агентську чи міжустановчу координацію, на протидію з боку Секретаріату ООН будь-яким змінам, нововведенням. Бертран підкреслив також, що реформам заважає і той факт, що уряди країн – членів ООН недооцінюють цю унікальну міжнародну організацію. Значна їх більшість вважає, що головні проблеми мають і можуть вирішуватись іншими, а не оонівськими каналами.

По-третє, Бертран вказав на поступовість у підході до процесу змін в ООН. Тут необхідні певні критерії:

- значимість реформи;
- першочергове здійснення реформ там, де існує найменший опір;
- заінтересованість у проведенні реформ держав-членів;
- реформи мають сприяти подальшим реформам, тобто це має бути постійним логічним процесом.

Бертран підкреслює, що досвід ООН, інших міжнародних організацій свідчить: завжди легше створювати нові органи, ніж перебудовувати існуючі.

Отже, як слушно зауважує Бертран, необхідно починати з кращого використання існуючих механізмів, структури.

Необхідно більш реалістично визначити цілі ООН в економічній та соціальній сферах. Запропонований «центр» і повинен розробити відповідні пропозиції з метою досягнення згоди між урядами. Коли забезпечується згода, то досягаються позитивні результати в міжнародному співробітництві, коли ж між урядами існують глибокі протиріччя, розбіжності, то міжнародні організації повинні стати форумом для з'ясування цих розбіжностей, їх аналізу, й головне – запропонувати шляхи їх послаблення, якщо не усунення взагалі.

Відомо, до яких негативних наслідків призвела ворожнеча й конфлікти між великими державами, як це негативно позначилося на діяльності ООН. Безперечно, дуже нелегкою справою є узгодження дій між країнами, представленими в цій міжнародній організації. Вони різні з точки зору сили впливовості, рівня економічного розвитку тощо. Підхід Бертрана ґрунтується на бажанні будь-що сприяти розвитку багатостороннього співробітництва, маючи на увазі, що ця ідея закладена в самій системі ООН. По суті, те, що відбувається в цій організації за останні роки, є, з одного боку, незаперечним підтвердженням життєздатності й актуальності принципів міжнародного співробітництва, зафіксованих у Статуті ООН, а з іншого боку – свідченням недостатнього дотримання даних принципів державами-членами, зниженням їхньої впевненості в ефективності багатостороннього підходу до вирішення глобальних проблем.

Звичайно, найсуттєвіший елемент будь-якого міжнародного співробітництва – це поведінка урядів держав-членів. Тому дедалі більше зростає розуміння й визнання того, що всі країни-члени ООН мусять мирно співіснувати й співробітничати, щоб вижити й процвітати. Саме на цьому має акцентувати увагу багатостороння дипломатія на сучасному етапі [2, с. 267-269].

Реформування ООН як міжнародної організації повинно відбуватися за двома напрямками: адміністративної реформи та інституціональної реформи, а крім того важливо внести зміни до статутних норм Статуту ООН відносно регулювання окремих міжнародних правовідносин з метою адаптування цього документу до

сучасних реалій. Таким чином, можна відзначити основні напрями модернізації та реформування ООН: 1. Адміністративний (більшою мірою, не потребує внесення змін до Статуту). 2. Інституціональний (більшою мірою, потребує внесення змін до Статуту, адже стосується питань міжнародно-правового статусу головних органів ООН). 3. Нормативний (потребує внесення змін до Статуту, але таким чином, щоб не підірвати його фундаментальні підвалини, а лише адаптувати до нових умов, в першу чергу – шляхом виключення статутних норм, що внаслідок історичного процесу та прогресивного розвитку міжнародного права втратили своє політико-правове значення). Всі означені напрями реформування повинні відбуватися в межах одного загального процесу реформи ООН відповідно до сучасних умов, загроз та викликів.

Адміністративні недоліки системи ООН, що спостерігалися на протязі кількох десятиріч, стали очевидними та реальними практично для всіх держав-членів ООН в середині 80-х рр. В 1986 р. ГА затвердила доповідь експертів «Групи вісімнадцяти». Проблема виникла в першу чергу через надмірну децентралізацію ООН, відсутність належної взаємодії між її органами та установами. Не дивлячись на помітний прогрес щодо зазначених питань, ще існують достатньо абсолютно ідентичних програм, що реалізуються одночасно на кількома фондами, агентствами та організаціями ООН. Актуальною є проблема дублювання робочих місць. Постійно висловлюються погляди щодо необхідності значного скорочення «оонівської бюрократії», зокрема, в основних спеціалізованих установах ООН.

Ефективність дій ООН, засудженої критиками за схильність до роздумів та аналітики замість практичного вирішення проблем, також залишається під питанням, навіть не дивлячись на те, що на протязі останніх років, як показує гуманітарна діяльність ООН, оперативність і децентралізація дій та персоналу ООН починають переважати над дослідженнями і аналітичною роботою.

Викликає стурбованість також надмірна децентралізація спеціалізованих установ ООН. Маючи власні керівні органи, вони очолюються генеральними директорами, що є практично незалежними від Генерального секретаря ООН. Заснування Адміністративного координаційного комітету, що очолюється

Генеральним секретарем ООН, виявилось недостатньо, адже Генеральний секретар є лише першим серед рівних (*primus inter pares*), а тому позбавлений реальної влади над генеральними директорами спеціалізованих установ і не може вимагати від них реформування підзвітних їм органів і відомств.

Х. П. де Куельяр і Б. Бутрос-Галі намагалися вирішити дві основні проблеми, що на протязі десятиріч збільшували бюрократичний апарат Секретаріату: значний ріст адміністративних структур та збільшення кількості постів високого рангу до кількох десятків (наприклад, існування посади заступника Генерального секретаря наряду з постом віце-Генерального секретаря). Через декілька тижнів після вступу на посаду Б. Бутрос-Галі оголосив про реструктуризацію Секретаріату ООН шляхом ліквідації та злиття деяких відділів, а також скасування п'ятнадцяти постів високого рангу, однак низкою призначень нових чиновників високого рангу він швидко нівелював весь позитивний ефект від початих реформ.

Після прийняття повноважень Генерального секретаря ООН К. Аннан ініціював новий, більш конструктивний проект адміністративних реформ ООН, що був представлений у документі «Оновлення ООН: програма реформ» від 14 липня 1997 р. та містив 29 рішень і рекомендацій, а крім того – низку попередніх заходів. Вказана програма реформ складається із пропозицій, що можна розділити на дві категорії: а) зміни, що знаходяться в межах одноосібної компетенції Генерального секретаря; б) зміни, що потребують згоди держав-членів.

12 листопада 1997 р. ГА прийняла проект змін, що знаходяться в одноосібній компетенції Генерального секретаря (резолюція № 52/12 А): створення департаменту (відділу) з соціальних та економічних питань; заснування єдиного бюро (представництва) «під єдиним прапором» ООН в державах-членах; скорочення адміністративних витрат; реструктуризація механізмів координації в галузі гуманітарної допомоги шляхом створення бюро координатора з невідкладної допомоги; заходи, спрямовані на підвищення ефективності діяльності ООН щодо консолідації світу в районах, що пережили військові конфлікти; об'єднання та керівництво в рамках єдиної організації цільових програм боротьби із злочинністю, наркотиками, відмиванням грошей, міжнародним тероризмом та ін.

19 грудня 1997 р. ГА прийняла другий «кошик» реформ, запропонованих К. Аннаном (резолюція № 52/12 В). Найбільш важливим з цих рішень стало заснування посади першого заступника генерального секретаря, що призначається Генеральним секретарем після консультацій з державами-членами ООН, сприяє Генеральному секретарю у здійсненні ним керівних та контрольних функцій, координує дії та виконання програм ООН, а також слідкує за процесом реформування ООН. Повноваження першого заступника Генерального секретаря припиняються разом із закінченням каденції Генерального секретаря, який його призначив. У січні 1998 р. на вказану посаду було призначено Л. Фрешетт (Канада). ГА також прийняла пропозицію про більш тісну взаємодію міжурядових органів (адміністративні ради), до повноважень яких мало б входити спостереження за керівництвом ПРООН, ЮНФПА, ЮНІСЕФ. В цілому, варто погодитися із зауваженням К. Аннана про те, що реформа ООН має перерости «не в подію, а в процес», що стане темою для багато численних засідань ГА [75, с. 80-81]. В той же час, така позиція, в першу чергу, стосується саме адміністративного напрямку реформування ООН, адже інституційний напрям потребує чіткого внесення погоджених між собою змін до Статуту ООН за умови досягнення консенсусу світового співтовариства, в першу чергу, виходячи з особливостей процедури внесення змін до Статуту, серед постійних членів РБ.

Отже, інституційне реформування ООН є найважливішою частиною реформування ООН на сучасному етапі, адже саме діяльність окремих органів та установ системи ООН визначає ефективність виконання організацією своєї основної функції щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

В той же час потрібно пам'ятати, що сама реформа не зробить ООН більш ефективною, адже багато, якщо не майже усе, традиційно залежить від зусиль, ресурсів та енергії держав-членів ООН, що спрямовані на активізацію її діяльності. Разом з тим, як справедливо відзначається у доповіді Групи високого рівня, запропоновані зміни мають враховувати не лише баланс сил в світі, а й бути спрямованими на підтримання і зміцнення чинних принципів та норм міжнародного права.

Найбільш визначальними напрямками інституціональної реформи ООН слід вважати реформування ГА, РБ, ЕКОСОП як тих головних органів, що виконують переважну частину компетенції ООН, а також створення і модернізація спеціалізованих допоміжних інституцій ГА, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних з дотриманням прав людини, а тому вбачається доцільним розглянути наявну ситуації та висунути деякі пропозиції міжнародно-правового характеру щодо підвищення ефективності діяльності названих органів ООН.

ГА є ключовим всесвітнім універсальним органом, в якому представлені інтереси майже всіх держав світу, а тому не можна недооцінювати важливість підвищення його ефективності на сучасному етапі.

Зокрема, висловлюються досить утопічні ідеї щодо надання ГА повноважень у сфері миротворчості, постконфліктного врегулювання, підтримання міжнародного миру та безпеки в цілому, що є перебиранням на себе виключної компетенції РБ, а тому подібні пропозиції навряд чи заслуговують на серйозну увагу.

В той же час, удосконалювати різні аспекти діяльності РБ є необхідністю і найбільш виважений варіант такого вдосконалення запропонований у доповіді Групи високого рівня. Концептуально такий процес визначається у вказаному документі як «фокусування уваги і структура». Крім того, пропонуються різні варіанти скорочення перевантаженого порядку денного. На сьогоднішній день на протязі однієї сесії ГА розглядається 150-170 питань і приймається близько 300 резолюцій [76], що має наслідком досить поверхневе та формальне вивчення і обговорення проблеми, а тому можна було б відмовитися від практики автоматичного включення тих чи інших пунктів до порядку денного, а починати формувати порядок денний доцільно з «чистого аркушу», визначаючи дійсно важливі питання. Крім того, можна обмежити частоту обговорення одних й тих самих проблем, тим більше тих, які поступово вже вирішуються у практичній площині.

Важливо також змінити систему комітетів ГА, адже більш дрібні та вузько профільні комітети можуть краще виробити тексти резолюцій, що виносяться на пленарні засідання ГА.

Потрібно налагодити взаємодію між ГА та громадянським суспільством, оскільки неурядові організації можуть володіти цінними знаннями та поглядами на вирішення глобальних проблем. Слід відзначити, що багато таких організацій мають консультативний статус при ООН, що може спростити завдання створення дієвого механізму подібної взаємодії.

Слід відзначити, що висуваються також інші пропозиції та ініціативи, що покликані модернізувати ГА. Так, було внесено пропозицію про подальше зміцнення міжнародно-правового статусу Голови ГА. Деякі держави вважають за необхідне обговорити на рівні ГА проблему посягання РБ на прерогативи ГА, і треба зазначити, що такі настрої з'явилися після того, як США винесли на відкрите засідання РБ питання про зловживання у закупівельній діяльності ООН. Підставою для критики стало посилення на ст. 24 Статуту, де йдеться про підзвітність РБ ГА, а також теза про те, що РБ не має права розглядати ситуації, що не становлять загрози для міжнародного миру та безпеки. З такою аргументацією важко погодитися, адже тільки РБ може визначити, чи загрожує ситуація міжнародному миру та безпеці, і таке визначення відбувається за результатами обговорення, а тому РБ має право виносити на свій розгляд будь-яку ситуацію міжнародного значення в будь-якій сфері, яка навіть теоретично може становити загрозу міжнародному миру та безпеці. З іншого боку, такий підхід дозволив би дещо розвантажити порядок денний РБ, але остаточне рішення, чи передавати те чи інше питання на розгляд ГА, має залишатися за РБ, виходячи із положень статутних норм.

В цілому, при вирішенні питання про вдосконалення ГА потрібно виходити з принципу суворого дотримання того балансу між головними органами ООН, що регламентований Статутом, адже сучасний міжнародний правопорядок передбачає неухильне дотримання чинних імперативних міжнародно-правових норм.

Центральне місце в інституціональній реформі ООН займають питання реформи РБ, оскільки цей орган є унікальним в системі органів ООН, що детермінується його особливим міжнародно-правовим статусом органа з повноваженнями прийняття рішень, що мають обов'язкову силу для держав-членів ООН.

У доповіді Групи високого рівня вперше було систематично викладено певні критерії реформи РБ:

- реформи повинні з врахуванням ст. 23 Статуту забезпечувати більший доступ до прийняття рішень тих, хто вносить найбільший фінансовий, військовий та дипломатичний внесок до ООН;

- вони мають притягувати до процесу прийняття рішень держави, що у більшій мірі представляють широкий членський склад;

- вони не повинні підривати ефективність РБ;

- вони мають посилювати демократичний і підзвітний характер цього органу.

Група високого рівня підготувала два варіанти розширення РБ. Моделі А і В базуються на розподілі держав на чотири групи: Африка, Азія і Тихий Океан, Європа і Американський континент та передбачають збільшення кількості членів РБ до 24 держав.

Модель А передбачає шість нових постійних місць без додаткового права вето та три нових непостійних місця на дворічний термін, які будуть розподілятися між основними регіональними зонами відповідно до формули, запропонованої авторами доповіді.

Модель В не передбачає нових постійних місць, але передбачає створення нової категорії у вигляді восьми місць на чотирирічний термін, що поновлюється, та одного нового непостійного місця на дворічний термін, що не поновлюється, які будуть розподілятися між основними регіональними зонами за дещо іншою формулою, що також міститься у доповіді.

Отже, обидві моделі мають як стимул для держав, відповідно до ст. 23 Статуту, врахування внеску держав у підтримання міжнародного миру та безпеки у вигляді регіональних консультацій, що будуть виносити на розгляд ГА кандидатури членів РБ, а тому перевагу отримують або найбільші фінансові вкладниками ООН, або держави із найбільшим внеском у підтримання міжнародного миру та безпеки. Крім того, кожна із вказаних моделей має позитивну характеристику щодо надання по шість місць для кожної з чотирьох регіональних груп, що сприятиме ухваленню

одного з варіантів та встановлює принцип справедливого географічного розподілу місць в РБ.

В той же час, запропоновані моделі не передбачають будь-якого розширення права вето або змін до чинних повноважень РБ.

Відповідно до іншого положення доповіді, у 2020 р. має бути проведений «перегляд внеску постійних і непостійних членів Ради у справі вживання колективних заходів для попередження та усунування нових та старих загроз міжнародному миру та безпеці». Існують і більш радикальні ідеї, наприклад, «усунути категорію постійного членства і передбачити періодичні вибори кожні 10-12 років» [6, с. 115-116]. Зрозуміло, що подібні ідеї практично неможливо реалізувати практично, адже вони потребують змін до Статуту, що неможливо в даному випадку без відмови всіх постійних членів РБ від свого виключного міжнародно-правового статусу.

Слід зазначити, що держави-члени ООН відстоюють досить різні позиції щодо реформування РБ, утворюючи угруповання регіонального або політичного характеру. Так, активність у вказаній площині виявляє т. з. «четвірка» (Німеччина, Японія, Індія, Бразилія). У травні 2005 р. «четвірка» поширила проект резолюції ГА, відповідно до якого пропонується забезпечити розширення РБ до 25 членів. В цьому проекті передбачене створення додатково шести постійних та чотирьох непостійних місць та провести огляд ситуації, що виникне в результаті поправок до Статуту, через 15 років після набрання ними чинності. Відносно права вето стверджується, що нові постійні члени повинні отримати таке право, але не користуватися ним до прийняття остаточного рішення питання, чи надавати їм це право, що має відбутися через 15 років після набрання чинності поправок до Статуту.

«Четвірка» аргументує свою позицію наступним чином:

- До сьогодні у трьох регіонів – Африки, Азії, Латинської Америки, немає постійних членів РБ. Крім того, у зазначених регіонах перебувають країни, що розвиваються, а представленість таких країн в РБ є недостатня;

- Демократичність РБ підвищиться, якщо малі держави отримують реальний шанс бути обраними до складу РБ, причому цей шанс є вище за моделлю В, ніж за

моделлю А, оскільки вона передбачає створення 13 непостійних місць замість 10, а не 11 замість 10;

- РБ може бути дієздатним лише у тому випадку, якщо його рішення будуть авторитетні, тобто виражати погляди тих країн, що вносять найбільший внесок до підтримання міжнародного миру та безпеки та спроможні надати необхідні засоби для виконання рішень РБ, а тому має бути збільшена кількість постійних членів РБ та розширено її представництво;

- Більшість держав-членів ООН (більше 113 або 60 % держав-членів) підтримують саме такий варіант розширення РБ;

- Створення нової категорії членів РБ підвищить його потенціал щодо вирішення конфліктних ситуацій та зміцнить ієрархічність структури.

Альтернативну модель реформування РБ висунули держави т. з. «клубу кави» (Італія, Іспанія, Кенія, Пакистан, Алжир, Південна Корея, Канада та ін.), що називається «Керівні принципи для розширення РБ ООН», де передбачається збільшення кількісного складу РБ на 10 непостійних членів у відповідності до принципу справедливого географічного розподілу та можливістю негайного переобрання. В зазначеному документі не передбачається подальший огляд складу РБ, але не знімається остаточно і питання щодо обмеження права вето.

«Клуб кави», підтримуючи розширення складу РБ виключно у категорії непостійних членів, вказує на низку недоліків моделі А:

- Співвідношення постійних та непостійних членів РБ після розширення РБ збільшиться на користь постійних членів, ще більше маргіналізуючи інститут непостійних членів РБ;

- Виникає напруга в усіх регіональних групах при виборі постійного члена РБ;

- Всі постійні члени РБ – і нові, і старі, будуть гальмувати хід реформи ООН, щоб не стратити свій статус.

На думку членів «Клубу кави», модель В є більш демократичною та гнучкою, адже передбачає справедливий та пропорційний розподіл місць в РБ, більшу підзвітність РБ, оскільки непостійні члени РБ будуть завжди прагнути переобрання,

а для цього будуть займати позицію, що відповідає інтересам світового співтовариства.

Як висновок, зазначена група держав пропонує продовжувати розробку моделі В з таких напрямів:

1. Терміни для постійних членів.
2. Кількість можливих послідовних переобрань.
3. Право обиратися на дворічні місця для держав, що обрані на чотирирічні місця, що поновлюються.
4. Критерії виборів.
5. Роль регіональних груп при визначенні кандидатів.
6. Розподіл місць по групах.
7. Склад регіональних груп.

На початку січня 2006 р. «четвірка» внесла повторно проект резолюції на розгляд ГА, але вже без Японії, що зараз пропонує на неофіційному рівні наступні елементи розширення РБ: додатково шість місць (2 – Африці, 2 – Азії, 1 – Латинській Америці і Карибам, 1 – Європі), тобто РБ має нараховувати 21 члена; нові постійні члени не повинні мати право вето; через 12-15 років провести аналіз діяльності РБ на новому етапі. Цікавою є запропонована схема виборів до складу РБ: держави-кандидати, що отримують більше 2/3 голосів членів ООН, стають постійними членами РБ, а ті кандидати, що не зможуть здолати цю межу на протязі встановленої кількості раундів голосування (3-5), автоматично отримують статус непостійного члена РБ з подовженим терміном членства та можливістю негайного переобрання (т. з. «полупостійні» місця). До того ж, вибори до РБ мають проходити вже після внесення відповідних поправок до Статуту ООН щодо нових постійних членів.

Про свої амбіції щодо постійного членства в РБ від Африки заявили декілька найбільш потужних держав цього континенту. Африканський союз підготував свій проект резолюції ГА (внесений Нігерією, Ганою, Сенегалом, ПАР), що передбачає створення додатково шести постійних та п'яти непостійних місць, по два місця у

кожній категорії віддано Африці. Важливо, що даний проект не передбачає жодних обмежень права вето для нових постійних членів РБ.

Варто відзначити також загальні позиції щодо реформування РБ постійних членів цього головного органу ООН, адже саме точка зору таких держав є вирішальною для успішного проходження будь-якого проекту, що впливає з чинної процедури внесення змін до Статуту.

Так, Великобританія і Франція схиляються до підтримки Німеччини як нового постійного члена РБ, посилаючись на необхідність виконання своїх союзних зобов'язань перед цією країною.

Китай практично не висловлюється щодо вказаної проблематики, але не є зацікавлений у наданні статусу постійного члена РБ Японії, а тому солідаризується з державами, що виступають проти розширення будь-яких категорій членів РБ.

США розробляють власну концепцію реформування РБ, а також підтримує надання статусу постійного члена РБ Японії, в той же час виступаючи категорично проти будь-якого поширення права вето на нових постійних членів. Кількісну межу американська сторона вбачає на рівні 19-20 членів.

Російська Федерація відстоює тезу «до більш ефективного РБ через його обмежене розширення» [6, с. 115-116].

Отже, як загальний висновок, можна констатувати відсутність консенсусу щодо реформування РБ на рівні світового співтовариства. В той же час, дискусія навколо зазначеної міжнародно-правової проблеми дає змогу відзначити кілька основних напрямів і тенденцій, що визначають подальший перебіг процесу: 1. Переважна частина проектів передбачає розширення кількісного складу РБ. 2. На сучасному етапі потрібно враховувати чіткі критерії членства в РБ, в першу чергу – внесок держави до підтримання міжнародного миру та безпеки, а також принцип справедливого географічного розподілу. 3. Реформування РБ потребує внесення змін до Статуту ООН, з чого випливає, що вказана проблема може бути вирішена виключно на основі міжнародного права.

Виходячи з подібних висновків, до існуючих проектів доцільно порекомендувати звернути увагу на наступні аспекти, що також мають знайти своє

вирішення у площині реформування РБ: 1. Права та повноваження чинних постійних членів РБ мають зберігтися у повному обсягу, адже положення, що встановлюють такий статус, є фундаментальними положеннями, на яких створювалася та базується ООН як універсальна міжнародна організація сучасності. 2. РБ після розширення має залишатися компактним органом, що спроможне до ефективного розгляду питань та прийняття рішень. 3. Компетенція РБ має бути розширена за рахунок нормативного уточнення про існування нових аспектів безпеки, крім військово-політичного, зокрема, йдеться про екологічну, економічну, біологічну, інформаційну безпеку, тероризм як особливий вид сучасної загрози міжнародному миру та безпеці; необхідно прийняти статутну норму щодо можливості здійснення гуманітарної інтервенції, встановивши чіткі критерії проведення подібних операцій без згоди відповідного уряду, особливо – визначити випадки, коли гуманітарна інтервенція є можливою взагалі, обмеживши таку можливість ситуаціями геноциду та інших найбільш тяжких злочинів проти населення, що мають достатні наслідки або загрозу таких наслідків. 4. Потрібно обмежити право вето нових постійних членів РБ виключно ситуаціями, коли приймається рішення про примусові дії відповідно до глави VII Статуту ООН, в той же час абсолютно невиправдано було б поширювати таке право на випадки мирного врегулювання спорів за рекомендацією РБ або інші випадки, прямо не пов'язані із застосуванням примусових заходів.

ЕКОСОП є головним органом ООН у соціально-економічній сфері та відповідно до його чинних статутних повноважень має певні сильні сторони:

- ООН та ЕКОСОП є унікальним місцем для обговорення глобальних соціально-економічних проблем та пошуку шляхів їх вирішення;

- ООН має виключну спроможність скликання держав, а тому виключно важливими є засідання ГА, ЕКОСОП, міжнародні конференції та неформальні зустрічі в рамках ООН, спрямовані на вирішення загальносвітових проблем соціально-економічного розвитку;

- ООН має широку підтримку своїх ідей серед людства, а тому може мобілізувати суспільну думку на свою користь.

У доповіді Групи високого рівня пропонується три стратегії, що дозволять ЕКОСОР вкладати свій внесок до системи колективної (всезагальної) безпеки.

По-перше, ЕКОСОР може забезпечувати нормативне та аналітичне керівництво щодо загроз соціально-економічного характеру. Зокрема, ще Б. Бутрос-Галі пропонував, щоб ЕКОСОР надавала РБ доповіді з зазначеної проблематики [77, с. 13]. По-друге, ЕКОСОР може стати ареною для міжнародного спілкування на універсальному рівні на засадах відкритості і транспарентності. По-третє, цей орган може стати певним форумом з проблем подальшого загальносвітового розвитку, якщо сконцентрує свою діяльність навколо проблем, визначених у Декларації тисячоліття.

Крім того, можна порекомендувати наступні пропозиції щодо реформування ЕКОСОР на сучасному етапі: 1. Має бути налагоджено співробітництво між ЕКОСОР та Бреттон-Вудськими установами, іншими програмами, фондами ООН задля ефективної реалізації вказаним органом своєї компетенції. 2. ЕКОСОР має бути перетворений на універсальний орган, для чого до його компетенції потрібно передати функції Другого і Третього комітетів ГА.

Ще одним важливим напрямом інституційного реформування ООН є заміна та створення нових допоміжних органів, особливо такий процес відчувається в останні роки у сфері дотримання прав людини, тим більше означена проблема є одним з центральних завдань ООН. Важливим кроком в зазначеному контексті стало створення резолюцією ГА 60/251 від 15. 03. 2006 Ради ООН з прав людини як допоміжного органу ГА замість Комісії ООН з прав людини.

До складу Ради ООН з прав людини входять 47 держав-членів, що обираються ГА шляхом таємного голосування терміном на три роки на основі принципу справедливого географічного розподілу. Резолюція 60/251 передбачає, що Рада повинна: відповідати за сприяння загальному поважанню та захисту прав людини і основних свобод для всіх без будь-яких відмінностей та на справедливій і рівній основі; розглядати ситуації, пов'язані з порушеннями прав людини, включаючи грубі та систематичні порушення, й робити по них свої рекомендації і сприяти ефективній координації та інтеграції діяльності, що стосується прав людини в

рамках системи ООН; керуватися принципами універсальності, неупередженості, об'єктивності і не вибіркової, конструктивного міжнародного діалогу та співробітництва з метою сприяння й захисту всіх прав людини – громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включаючи право на розвиток. Важливо відзначити, що Україну було обрано до першого складу Ради ООН з прав людини 9. 05. 2006 від групи східноєвропейських держав [78, с. 752-753].

Як вбачається, крім означених функцій Рада ООН з прав людини могла б отримати повноваження рекомендувати РБ вжити заходів у випадку систематичного порушення прав людини, для чого виявляти та обговорювати такі порушення, але подібний крок є доцільним виключно за умови комплексного прийняття норм про інститут гуманітарної інтервенції та її критеріїв, що дозволить привести у міжнародно-правове поле ті операції, що у будь-якому випадку відбуваються де-факто, але без належного правового регулювання та чітко визначених правил і меж.

Як вже було зазначено, існують певні міжнародно-правові інститути, що потребують виключення із Статуту ООН або докорінної зміни юридичної сутності, закладеної у змісті певних статутних норм, що можна назвати нормативним (статутним) напрямом реформування ООН. Серед подібних прикладів слід відзначити наступні, що мають найбільш важливе значення для ефективної роботи механізму ООН:

1. Потрібно переглянути ст.ст. 53 і 107, що містять посилання на «ворожі держави», але в той же час не можна допускати перегляду загальних підсумків Другої світової війни. На думку Х.В. Шатуновського-Бюрно, для усунення посилань на «ворожі держави» навіть не потрібно запускати механізм ст. 108 Статуту щодо внесення змін, а було б достатньо отримати консультативний висновок Міжнародного Суду ООН, у якому ці положення «могли б бути визнані таким, що застаріли або втратили початковий сенс у процесі історичного розвитку» [79, с. 17]. З такою думкою важко погодитися, адже не можна порівнювати юридичну силу статутної норми і консультативного висновку. Вбачається необхідним усунення поняття «ворожої держави» саме шляхом внесення змін до ст.ст. 53 і 107 Статуту.

2. Глава 13 (Рада з Опіки) має бути виключена, оскільки вбачається недоцільним допускати навіть думку про повернення будь-яких форм колоніалізму на сучасному етапі розвитку людства та, зокрема, прогресивного розвитку міжнародного права, що категорично забороняє колоніальні захоплення територій.

В цілому, слід сказати про те, що реформа ООН не може бути однократним актом, а має проходити як поступовий процес, що не підриває чинні основи її діяльності, адже, по суті, ООН на сучасному етапі є унікальною міжнародною організацією, що спроможна комплексно та ефективно вирішувати глобальні проблеми на основі відповідних норм міжнародного права.

Висновки до розділу 3

Визначено, що реформування ООН як міжнародної організації повинно відбуватися за двома напрямками: адміністративної реформи та інституціональної реформи, а крім того важливо внести зміни до статутних норм Статуту ООН відносно регулювання окремих міжнародних правовідносин з метою адаптування цього документу до сучасних реалій. Таким чином, можна відзначити основні напрями модернізації та реформування ООН: 1. Адміністративний (більшою мірою, не потребує внесення змін до Статуту). 2. Інституціональний (більшою мірою, потребує внесення змін до Статуту, адже стосується питань міжнародно-правового статусу головних органів ООН). 3. Нормативний (потребує внесення змін до Статуту, але таким чином, щоб не підірвати його фундаментальні підвалини, а лише адаптувати до нових умов, в першу чергу – шляхом виключення статутних норм, що внаслідок історичного процесу та прогресивного розвитку міжнародного права втратили своє політико-правове значення). Всі означені напрями реформування повинні відбуватися в межах одного загального процесу реформи ООН відповідно до сучасних умов, загроз та викликів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження історико-правових передумов виникнення ООН дає підставу для низки висновків профільного характеру, серед яких слід відзначити наступні, що мають безпосередній вплив щодо предмету дослідження: а) створення ООН є закономірним підсумком як прогресивного розвитку міжнародного права, так й загального праворозуміння людства щодо необхідності вирішення загальних проблем на універсальному рівні; б) виникнення у ХХ ст. цілого комплексу т.з. глобальних проблем, серед якою особливо важливе місце займає науково-технічний прогрес озброєнь, що вперше призвів до подібних катастрофічних наслідків для людства під час Другої світової війни та зробив неефективною концепцію забезпечення безпеки держави виключно власними силами або в якості учасника суто регіонального міждержавного об'єднання; в) безпосереднім прообразом ООН є ЛН як перша в історії універсальна міжнародна організація миру та співробітництва, а тому вивчення міжнародно-правових аспектів її діяльності є вкрай актуальним для комплексного дослідження процесу становлення ООН.

2. Розробка міжнародно-правового статусу ООН проходила в декілька етапів: а) виникнення ідеї нової міжнародної організації миру та співробітництва на рівні неурядових організацій та внутрішньодержавному рівні, вироблення відповідних конкретних проектів; б) обговорення статутних основ нової міжнародної організації на міжнародних конференціях в Москві, Думбартон-Оксі та Ялті на рівні основних держав антигітлерівській коаліції; в) розробка та прийняття остаточного варіанту тексту Статуту та безпосереднє створення ООН на Конференції у Сан-Франциско.

3. Ідея колективної безпеки не просто знайшла своє втілення в нормах Статуту ООН, а складає основу всієї діяльності ООН, особливо виходячи з сучасного розуміння міжнародної безпеки як комплексу екологічних, фінансових, інформаційних, продовольчих, біологічних аспектів, що додалися до традиційних військових, політичних, правових та економічних.

4. Центральним головним органом ООН в питаннях підтримання миру та безпеки є Рада Безпеки, адже тільки вказаному органу надані статутні повноваження щодо прийняття рішень про дії в зазначеній сфері, а тому будь-яке прийняття таких повноважень іншим головним органом ООН, зокрема – Генеральною Асамблеєю, не відповідає нормам Статуту ООН.

5. Найактуальнішими міжнародно-правовими проблемами діяльності ООН як універсальної міжнародної організації є такі ситуації: а) ситуація, коли у відповідь на загрозу, що не має безпосереднього характеру (наприклад, незначний прикордонний інцидент, тероризм та ін.), держава заявляє про своє право на завдання превентивного удару в порядку самозахисту; б) ситуація, коли розбіжності в Раді Безпеки не дозволяють йому прийняти рішення про заходи у відношенні держави, яка, на думку деяких із членів ООН, створює зовнішню загрозу, реальну або потенційну, іншим державам або людям, що знаходяться за його межами; в) ситуація, коли загроза має, головним чином, внутрішній характер, тобто небезпека загрожує самому населенню тієї чи іншої держави (проблема т. з. «гуманітарної інтервенції»), що є особливо актуальною на сучасному етапі, адже має досить вагоме практичне поширення та є відносно новим явищем міжнародної дійсності).

6. Можна відзначити основні напрями модернізації та реформування ООН: 1. Адміністративний (більшою мірою, не потребує внесення змін до Статуту). 2. Інституціональний (більшою мірою, потребує внесення змін до Статуту, адже стосується питань міжнародно-правового статусу головних органів ООН). 3. Нормативний (потребує внесення змін до Статуту, але таким чином, щоб не підірвати його фундаментальні підвалини, а лише адаптувати до нових умов, в першу чергу – шляхом виключення статутних норм, що внаслідок історичного процесу та прогресивного розвитку міжнародного права втратили своє політико-правове значення). Всі означені напрями реформування повинні відбуватися в межах одного загального процесу реформи ООН відповідно до сучасних умов, загроз та викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Левин Д. Б. Международное право, внешняя политика и дипломатия. М. : Международные отношения, 1981. 300 с.
2. Баймуратов М. А. Международное публичное право. Х.: Одиссей, 2007. 360 с.
3. Данте Алигьери. Малые произведения. М., 1968. 600 с.
4. Устав ООН от 26.06.1945 г.
URL: <http://www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm>
5. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки. Львів, 2005. 400 с.
6. Барабанов О. Н., Голицын В. А., Терещенко В. В. Глобальное управление. М. : МГИМО-Университет, 2006. 250 с.
7. Денисов В. Н. Гуго Гроций о мировом порядке и современность. *Идеи мира и сотрудничества в современном международном праве* / Под ред. проф. В. Н. Денисова. К., 1990. С. 28-52.
8. Фёдоров В. Н. Совет Безопасности ООН. М. : ИМО, 1965. 320 с.
9. Устав Лиги Наций от 28.04.1919 г. *Версальский мирный договор* / Полный перевод с франц. под ред. Ю. Ключникова и А. Сабанина. М. : Литиздат НКВД, 1925. С. 7-15.
10. История дипломатии. Т. III. М. : Огиз, 1945. 800 с.
11. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів. К. : Либідь, 1995. 300 с.
12. Зайцева О. Г. Международные организации и принятие решений. М., 1989. 160 с.
13. Денисов В.Н. Організація Об'єднаних Націй. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / За ред. Ю. С. Шемшученка. К. : Юридична думка, 2007. С. 570-572.

14. Foreign Relations of the United States. Vol. 1. Washington, 1968. 650 p.
15. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Т. 1. М. : Госполитиздат, 1946. 780 с.
16. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Т. 1. Московская конференция министров иностранных дел СССР, США и Великобритании. М., 1984. 600 с.
17. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Т. 3. Конференция представителей СССР, США и Великобритании в Думбартон-Оксе. М., 1984. 450 с.
18. Крылов С. Б. История создания ООН. Разработка текста Устава ООН (1944-1945) / Под ред. Г. И. Тункина. М. : ИМО, 1960. 300 с.
19. Українська РСР на міжнародній арені: Зб. док. та мат. (1944-1961 рр.). К., 1969. 260 с.
20. Шкуратенко О. Міжнародне визнання України через виборювання права членства в ООН (історичний огляд). *Право України*. 2001. № 12. С. 142-144.
21. Переписка председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой отечественной войны (1941-1945 гг.). М., 1957. Т. 2. 400 с.
22. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Т. 4. Крымская конференция руководителей трёх союзных держав – СССР, США и Великобритании. М., 1979. 300 с.
23. Тегеран, Ялта, Потсдам: Сб. док. Изд. 2-е, доп. М., 1970. С. 157-158.
24. Конференция Объединённых наций в Сан-Франциско (25 апреля – 26 июня 1945 г.): Сборник документов. М. : Политиздат, 1984. 950 с.
25. Українська РСР у міжнародних відносинах. К., 1959. 400 с.
26. Радянська Україна. – 1945. – 23 серп.
27. Official Documents. *AJIL*. 1945. P. 108-111.
28. Ефимов Г. К. Устав ООН – инструмент мира. *Международный мир и разоружение*. 1986. Вып. 39. С. 12-18.

29. Савчук К. О. Міжнародно-правові погляди академіка В. Е. Грабаря. К., 2003. 170 с.
30. Бараташвили Д. И. Принцип суверенного равенства государств в международном праве. М., 1978. 260 с.
31. Тускоз Ж. Міжнародне право. К., 1998. 400 с.
32. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть. М., 1996. 630 с.
33. Грабарь В. Э. Начало равенства государств в современном международном праве. *Известия Министерства иностранных дел.* 1912. № 1. С. 195-238.
34. Черкес М. Е. Международное право: Учебное пособие. Х., 2006. 420 с.
35. Оппенгейм Л. Международное право. Т. 1. М. : Госиздательство иностр. лит., 1985. 650 с.
36. Морозов Г. И. Актуальные проблемы деятельности международных организаций: теория и практика. М. : Междунар. отношения, 1982. 320 с.
37. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН: Резолюция ГА ООН № 2625 (XXV) от 24.10.1970. *Официальные отчёты ГА ООН (A / 8082).*
38. Декларация об укреплении международной безопасности: Резолюция ГА ООН № 2734 (XXV) от 16. 12. 1970 // *Официальные отчёты ГА ООН.*
39. Определение агрессии: Резолюция ГА ООН № 3314 (XXIX) от 14. 12. 1974. *Официальные отчёты ГА ООН.*
40. Тахер М. Международно-правовые аспекты обеспечения всеобщей безопасности : Автореф. дисс...канд. юрид. наук. Специал. 12.00.11. К., 1997. 20 с.
41. Карташкин В. А. Международное право и мировой порядок в XXI веке. *Юрист – международник.* 2005. № 1. С. 2-6.
42. Ушаков Н. А. Правовое регулирование использования силы в международных отношениях. М., 1997. 160 с.
43. Додонова С. В. Международно-правовые основы укрепления системы коллективной безопасности: Автореф. дисс...канд. юрид. наук. Специал. 12.00.10. М., 2006. 22 с.

44. Денисов В. Н. Рада Безпеки ООН. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 749-750.
45. Денисов В. Н. Організація Об'єднаних Націй. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 571-572.
46. Ильязов Р. Ш. Система Организации Объединённых Наций (международно-правовые аспекты): Автореф. дисс...канд. юрид. наук. Специал. 12.00.10. К., 1972. 20 с.
47. Нешатаева Т. Н. Санкции системы ООН (международно-правовой аспект). Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1992. 180 с.
48. Временные правила процедуры Совета Безопасности ООН. URL: <http://www.un.org/russian/basic/mainorg/scrules.htm>
49. Goodrich L., Hambro E. The Charter of the United Nations. Commentary and Documents. Boston, 1949. 400 p.
50. Maciver R. The Nations and United Nations. N.Y., 1959. 180 p.
51. Goodspeed S. The Nature and Function of International Organization. N.Y., 1959. 800 p.
52. Ross A. Constitution of the United Nations. N.Y., 1950. 300 p.
53. Кайорани М. Н. Роль Совета Безопасности ООН в урегулировании международных конфликтов : Автореф. дисс...канд. юрид. наук. Специал. 12.00.10. М., 1985. 22 с.
54. Зайцева О. Г. Международные межправительственные организации. М. :Наука, 1983. 167 с.
55. Репецкий В. М. Економічна і Соціальна Рада ООН. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 228-229.
56. Мельник С. О. Міжнародний Суд ООН. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 470.
57. Бирюков П. Н. Международное право. М., 1998. 300 с.
58. Василенко В. А. Ответственность государства за международные правонарушения. К., 1976. 162 с.

59. Тамир М. З. Роль ООН у мирному розв'язанні спорів і конфліктів. *Право України*. 2003. № 1. С. 135-138.
60. Нипорко Ю. І. Секретаріат ООН. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 808.
61. Горбатенко В. П. Генеральний Секретар ООН. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 128.
62. Балюк Г. І. Міжнародне агентство з атомної енергії. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 454-455.
63. Мовчан А. П. Вклад ООН в укріплення міжнародного правопорядка (к 40-літтю ООН). *Известия вузов. Правоведение*. 1985. № 6. С. 20-32.
64. Более безопасный мир: наша общая ответственность: Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам: Документ ООН А/59/565 от 01.12.2004 г. URL: <http://www.un.org/russian/secure world/a59-565.pdf>
65. Малинин С. А., Кириленко В. П. Международная безопасность на современном этапе (концептуальные подходы). *Региональная политика*. 1992. № 5. С. 30-38.
66. Мацейко Ю. М. Історичний досвід реформування ООН і сучасність. *ООН у системі міжнародних відносин: Ювілейний науковий збірник, присвячений 50-річчю ООН / Ю. М. Мацейко та ін.* К. : Либідь, 1995. С. 7-10.
67. The National Security Strategy of the United States of America. URL: <http://www.state.gov/r/pa/ei/wh/c7889.htm>
68. Скотников Л. Правовые рамки применения силы. *Международная жизнь*. 2003. № 11. С. 63-70.
69. Прокофьев Н. В. К вопросу о борьбе с международным терроризмом на территориях иностранных государств. *Московский журнал международного права*. 2003. № 1. С. 50-58.
70. 1998: NATO in the 21st Century. Senator William V. Roth, Jr. President, North Atlantic Assembly 2 October 1998. Points: 76, 81. URL: <http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=340>

71. Shinaya M. The Relationship Between the UN Charter and General International Law regarding Non-Use of Force: The Case of NATO's Air Campaign in the Kosovo Crisis of 1999. *Liber Amicorum Judge Shigeru Oda. Edited by Nisuke Ando, Kluwer Law International*. 2002. Vol. 2. P. 1543-1554.

72. Черниченко С. В. Гуманитарная интервенция: международная противоправность. *Актуальные международно-правовые и гуманитарные проблемы: Сборник статей*. Вып. 2. М. : Дипломатическая академия, 2001. С. 130-148.

73. Thakur R., Shnabel A. Unbridled humanitarianism: Between justice, power and authority. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention*. N. Y., 2000. P. 490-502.

74. L. Darmosh. The Inevitability of selective response? Principles to guide urgent international action. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention*. N. Y., 2000. P. 414-415.

75. Кортунов А. В. Россия и реформы ООН. М., 1995. 400 с.

76. UN Security Council Reform and the Right of Veto: A Constitutional Perspective. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 1998. P. XII, 395.

77. Boutros Boutros-Ghali. Report on the work of the Organization from the Forty-seventh to the Forty-eighth Session of the General Assembly. September 1993 UN, New York, 1993. 56 p.

78. Савчук К. О. Рада ООН з прав людини. *Великий енциклопедичний юридичний словник*. С. 752-753.

79. Шатуновский-Бюрно С. В. Устав ООН на рубеже XXI века: прошлое, настоящее и будущее. *РЕМП*. СПб., 2000. 650 с.